

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор д.ю.н., проф. В.В. Волік

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 26

Київ
2023

УДК 34(05)

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 8 від 26.12.2023 р.)
Постановою президії Атестаційної колегії МОНУ від 14.05.2020 р. № 627
видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право»
внесено до Переліку наукових фахових видань України у галузі юридичних наук з
присвоєнням категорії «Б».

Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних “Index Copernicus International”
(Польща)

Доступ до наукометричної бази здійснюється за адресою:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=27496>
«Вісник Маріупольського державного університету» можна знайти, скориставшись
формою пошуку зверху сторінки за індексом ISSN.

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – д.ю.н., проф. В.В. Волік
Відповідальний секретар – доцент Д.М. Шебаніц
Відповідальний за англomовний супровід: викладач М. Г. Стьопін.

Члени редакційної колегії: д.ю.н., проф. І. Ф. Хараберюш, д.ю.н., проф. Ю. О. Заїка, д.н. держ
упр., проф. Т. В. Філіпенко, д.ю.н., проф. В.І. Теремецький, к.ю.н., доц. Л.М.Князькова,
к.ю.н., доц. А.С. Політова, к.ю.н., доц. Ю.В. Камардіна.

Іноземні члени редакційної колегії: Ph.D. (Law) Томас Пападопулос (Республіка Кіпр),
Sc.D. (Law), Sc.D. (History) Спиридон Флогітіс (Грецька Республіка).

Засновник Маріупольський державний університет
02000, м. Київ, вулиця Преображенська, 6
тел: +380-50-016-72-17, e-mail: visnyk.mdu.pravo@mu.edu.ua

офіційний сайт видання:

<https://visnyk.mu.edu.ua/index.php/pravo>

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015.

ISSN 2518-1319 (Online)

© Маріупольський державний університет, 2023

© Автори статей, перекладачі, 2023

ЗМІСТ

Волік В.В., Рєзнік О.М.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ.....5

Гуріна Д.П.

ТАКТИЧНИЙ РИЗИК ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ17

Кравцова Т.М. ЩОДО ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ

ПРИНЦИПІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ26

Легкова В. А., Григор'єва В.В. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ

ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 36

Камардіна Ю.В., Демченко М. О.

МУНІЦИПАЛЬНА РЕФОРМА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ УКРАЇНИ:

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ47

Калініна І.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ НЕПОВНОЛІТНІХ У

КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ 59

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ68

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ

«ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.

СЕРІЯ: ПРАВО»..... 70

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В

ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ 74

CONTENTS

Volik V., Reznik O.

REGARDING THE DETERMINATION OF THE LEGAL BASIS FOR THE USE OF
ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE IMPLEMENTATION OF ADMINISTRATIVE
PROCEEDINGS IN UKRAINE5

Hurina D.

TACTICAL RISK DURING INCIDENT SCENE INSPECTION17

Kravtsova T.

CONCERNING THE LEGAL DEFINITION AND CLASSIFICATION OF THE PRINCIPLES OF
PROVISION OF ADMINISTRATIVE SERVICES 26

Lehkova V., Grygor`yeva V.

STATE SUPPORT FOR THE ACTIVITIES OF ECONOMIC ENTITIES UNDER MARTIAL
LAW..... 36

Kamardina Y.V., Demchenko M.O.

MUNICIPAL REFORM IN THE CONDITIONS OF THE MARITAL STATE OF
UKRAINE: LEGISLATIVE REGULATION AND PROBLEMS OF
IMPLEMENTATION 47

Kalinina I.

FEATURES OF THE PROCEDURAL STATUS OF MINORS IN
CRIMINAL JUSTICE OF UKRAINE 59

CONTRIBUTORS..... 69

EDITORIAL POLICY OF SCIENTIFIC JOURNAL «BULLETIN OF MARIUPOL
STATE UNIVERSITY. SERIES: LAW»70

REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN
THE COLLECTED WORK74

УДК 342.9

**В.В. Волік,
О.М. Рєзнік**

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Статтю присвячено визначенню правових засад застосування штучного інтелекту при здійсненні адміністративного судочинства в Україні та формування авторського бачення щодо їх класифікації. Розглянуто в яких міжнародних нормативних документах в той чи інший спосіб врегульовані питання використання штучного інтелекту при здійсненні правосуддя. Окрему увагу приділено нормам Резолюції про права інтелектуальної власності на розвиток технологій штучного інтелекту, у нормах якої діє чіткий принцип розмежування особливостей охорони творінь, що створені людиною за допомогою штучного інтелекту, та творінь, створених самим штучним інтелектом. Зосереджено увагу на окремих нормах Європейської етичної хартії щодо використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі та перелічено закріплені в ній основні принципи, яких необхідно дотримуватися у сфері штучного інтелекту та правосуддя.

З'ясовано нормами яких документів діючої національної нормативно-правової бази в тій чи іншій мірі врегульовані питання застосування штучного інтелекту в процесі здійснення адміністративного судочинства. Проаналізовано деякі норми законодавства про авторське право з метою вирішення питання чи підпадають результати функціонування штучного інтелекту під охорону авторського права. Наголошено, що використання інформаційних технологій у вигляді штучного інтелекту підпадає під дію національного законодавства про авторське право.

При дослідженні національного законодавства про адміністративне судочинство зроблено висновок, що відсутність прямої норми щодо заборони використання штучного інтелекту при здійсненні адміністративного судочинства вказує на можливість застосування цих новітніх інформаційних технологій у даному процесі. Розглянуто основні положення діючої в Україні Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, в результаті чого надано нормативне визначення терміну «штучний інтелект» та відображено основні завдання розвитку штучного інтелекту в сфері правосуддя.

Ключові слова: *правові засади, правосуддя, адміністративне судочинство, штучний інтелект, інформаційні технології.*

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-26-5-16

Постановка проблеми та її актуальність. У будь-якій країні світу відправлення правосуддя із додержанням принципів незалежності та неупередженості є важливою

гарантією дотримання прав і свобод людини та громадянина, забезпечення прав і законних інтересів юридичних осіб, захисту інтересів держави тощо. Саме тому одним із показників нормального функціонування держави і суспільства в цілому є дотримання окреслених принципів при здійсненні всіх форм судочинства у державі, зокрема, і адміністративного.

На сьогоднішній день система правосуддя в Україні продовжує перебувати у стані реформування, що пояснюється викликами сучасності із впровадження європейських та міжнародних стандартів у сфері судочинства задля активізації процесів європейської та євроатлантичної інтеграції нашої держави. Однією з новел здійснення адміністративного судочинства стало застосування штучного інтелекту при розгляді справ про адміністративні правопорушення. Використання штучного інтелекту має потужний потенціал для прискорення процесу обробки даних, розвантаження та підвищення ефективності роботи судів у провадженні справ про адміністративні правопорушення. Однак для досягнення окреслених цілей та відповідно отримання позитивних результатів однозначно має бути наявною потужна національна нормативно-правова база із визначення засад застосування штучного інтелекту при здійсненні адміністративного судочинства. Відтак обрана тематика наукового пізнання є нагальною та актуальною.

Метою наукової статті є визначення правових засад застосування штучного інтелекту при здійсненні адміністративного судочинства в Україні та формування авторського бачення щодо їх класифікації.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція штучного інтелекту в українську систему судочинства та його використання під час відправлення правосуддя для нашої держави є достатньо «молодим» правовим явищем. Водночас для деяких країн-представників світового співтовариства використання штучного інтелекту у процесі здійснення правосуддя має більш поширену практику застосування та обов'язково підкріплене певним напрацьованим правовим підґрунтям. З урахуванням зазначеного вважаємо, що дослідження питань в рамках обраного напряму наукового пізнання доцільно розпочати зі встановлення та огляду важливих міжнародних правових документів, що в тій чи іншій мірі регулюють особливості використання штучного інтелекту під час здійснення правосуддя.

Зазначимо, що в Європі основоположним правовим документом, нормами якого визначено основоположні права і свободи людини і громадянина, а також засади їх захисту є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини), прийнята Радою Європи від 4 листопада 1950 року. Зокрема, у ст. 6 цієї Конвенції розкривається сутність права на справедливий суд, а саме визнається за кожним право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення (Рада Європи, 1950). Звісно період прийняття даного документу та період запровадження нових цифрових технологій з метою диджиталізації судочинства знаходяться у різних часових площинах. Водночас із врахуванням принципу верховенства права можна стверджувати, що відсутність прямої заборони у нормах Європейської конвенції з прав

людини стосовно використання штучного інтелекту при здійсненні правосуддя все ж таки не виключає можливості використання цих прогресивних технологій під час здійснення судочинства.

Дослідження окремих міжнародних правових документів свідчить про те, що нормативне врегулювання питань використання технічних творінь як результатів функціонування штучного інтелекту знаходиться у площині сфери права інтелектуальної власності. Зокрема, 20 жовтня 2020 року Європейським Парламентом було прийнято Резолюцію про права інтелектуальної власності на розвиток технологій штучного інтелекту. Згідно її положень технічні розробки, створені за допомогою технології штучного інтелекту, повинні бути захищені правовою базою прав інтелектуальної власності, щоб заохочувати інвестиції в цю форму творчості та покращувати правову визначеність для громадян, підприємств. При цьому твори, створені самостійно штучними агентами та роботами, можуть не підпадати під охорону авторського права з метою дотримання принципу оригінальності, який пов'язаний з фізичною особою, і оскільки концепція «інтелектуальної творчості» стосується особистості автора (European Parliament, 2020). Таким чином, у даному документі діє чіткий принцип розмежування особливостей охорони творінь, що створені людиною за допомогою штучного інтелекту, та творінь, створених самим штучним інтелектом.

Ще одним важливим міжнародним правовим документом, що закріплює засади використання штучного інтелекту під час відправлення правосуддя, є Європейська етична хартія щодо використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі, прийнята 3-4 грудня 2018 року Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи. Хартія визначила ряд основних принципів, яких необхідно дотримуватися у сфері штучного інтелекту та правосуддя. Серед них основними визначено такі: 1) принцип поваги основних прав: забезпечення сумісності розробки та впровадження інструментів і послуг штучного інтелекту з основними правами; 2) принцип недискримінації: спеціальне запобігання розвитку чи посиленню будь-якої дискримінації між окремими особами чи групами осіб; 3) принцип якості та безпеки: щодо обробки судових рішень і даних, використовуючи сертифіковані джерела та нематеріальні дані з моделями, розробленими на міждисциплінарній основі, у безпечному технологічному середовищі; 4) принцип прозорості, неупередженості та справедливості: зробити методи обробки даних доступними та зрозумілими, дозволити зовнішній аудит; 5) принцип «під контролем користувача»: виключає директивний підхід і гарантує, що користувачі є поінформованими учасниками та контролюють свій вибір (European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), 2018).

Незважаючи на ту обставину, що в деяких міжнародних документах містяться окремі положення щодо використання штучного інтелекту в процесі здійснення правосуддя, загалом же можна констатувати відсутність зведеного документу, в якому б визначався його правове визначення, правовий режим охорони об'єктів, що є результатами його функціонування, тощо. Тому на сьогоднішній день Європейський Союз працює над новою законодавчою базою, яка має на меті значно посилити правила щодо розробки та використання штучного інтелекту. Одним з таких нововведень має стати прийняття Закону про штучний інтелект, проект якого було розроблено ще у

2021 році. Неодноразово до нього вносилося багато змін та доповнень, останні з яких відбулися у червні 2023 року і його досі не прийнято. Закон про штучний інтелект має стати правовою базою, що регулює продаж і використання штучного інтелекту в Європейському Союзі, а його офіційною метою є забезпечення належного функціонування єдиного ринку Європейського Союзу шляхом встановлення узгоджених стандартів для систем штучного інтелекту в країнах-членах. На практиці це перший зведений правовий документ, в якому прописані ризики штучного інтелекту через набір зобов'язань і вимог, спрямованих на захист здоров'я, безпеки та основних прав громадян Європейського Союзу і за його межами, і, як очікується, матиме величезний вплив на управління штучним інтелектом на світовому рівні (The EU Artificial Intelligence Act, 2023).

Переходячи до з'ясування нормами яких документів діючої національної нормативно-правової бази в тій чи іншій мірі врегульовані питання застосування штучного інтелекту в процесі здійснення адміністративного судочинства, слід зазначити наступне. Основним законодавчим актом в Україні, в якому закріплено базові засади здійснення судочинства, є Конституція України від 28 червня 1996 року. Так, ст. 124 Основного Закону передбачено, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди (Конституція України, 1996). Ця конституційна засада здійснення судочинства у нашій країні повністю відповідає принципам відправлення правосуддя, визначеним ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, тобто правовим засадам, нормативно закріпленим у міжнародно-правових документах. Як і у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в Конституції України законодавцем робиться акцент на тому, що тільки судді наділяються виключними повноваженнями щодо здійснення правосуддя. Водночас виключення можливості передачі повноважень з розгляду та вирішення тих чи інших правових спорів судьями прямо не вказує на заборону використання штучного інтелекту при здійсненні ними правосуддя. Використання новітніх інформаційних технологій навпаки має ефективно допомагати у процесі здійснення судочинства, сприяти оптимізації роботи судів, а також бути одним із засобів боротьби з корупційним проявами у національній системі правосуддя (Reznik et al., 2023).

Конституційний принцип здійснення правосуддя виключно судами конкретизовано у нормах Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 2 червня 2016 року. Окрім цього ст. 5 вміщує заборону делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами (Закон України № 1402-VIII, 2016). З урахуванням того, що штучний інтелект є лише інформаційною технологією, то звісно на використання його у здійсненні судочинства, в тому числі адміністративного, таке правило не розповсюджується. І це своєю чергою так само не виключає можливість застосування штучного інтелекту з метою оптимізації роботи судів, зокрема, і адміністративних.

Говорячи про активізацію використання штучного інтелекту у багатьох сферах суспільного життя, одним з нагальних питань є з'ясування чи підпадають результати його функціонування під охорону авторського права. В Україні відносини щодо набуття, здійснення та захисту особистих немайнових та майнових авторських прав, а також щодо

прав особливого роду, пов'язаних зі сферою авторського права регулюються нормами Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 1 грудня 2022 року. З аналізу змісту ст. 7 видно, що характерною вимогою для того, щоб твір був об'єктом авторського права та охоронявся нормами зазначеного законодавчого акту, є його оригінальність. Своєю чергою, оригінальність твору є ознакою (критерієм), що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору (п. 35 ч. 1 ст. 1) (Закон України № 2811-IX, 2022). Акцентуємо, що Закон України «Про авторське право і суміжні права» не містить визначення штучного інтелекту і взагалі цей термін по тексту не згадується. Однак, цікавим є зміст ст. 33, в якій розкривається сутність права особливого роду (*suī generis*) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою. Зокрема, визначається, що неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта (Закон України № 2811-IX, 2022). Важливою особливістю таких об'єктів є наступне: якщо матеріальні права на них виникають та регулюються нормами ст. 33 та 12 досліджуваного законодавчого акту, то про наявність особистих немайнових прав мова не йде. По законодавчо закріпленим характеристикам об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, по суті і є об'єктами дії штучного інтелекту. Тому можна дійти висновку, що використання штучного інтелекту підпадає під дію національного законодавства про авторське право.

Вищевикладені правові засади можна умовно назвати загальними, тобто базовими, основоположними правовими засадами використання штучного інтелекту в судовому провадженні, зокрема, адміністративному. Хоча ними і не визначаються особливості використання штучного інтелекту при здійсненні саме адміністративного судочинства, водночас такі засади головним чином або стосуються особливостей відправлення правосуддя в цілому, або окремо закріплюють на нормативному рівні деякі особливості штучного інтелекту.

Підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони свідчить про взяття нею зобов'язань із виконання цілей цього співробітництва. В рамках останнього важливим є приведення національного нормативно-правового законодавства з регулювання правовідносин у різноманітних сферах життя до європейських стандартів. У цьому контексті впровадження штучного інтелекту у процеси здійснення судочинства та формування нормативно закріплених засад його використання не є виключенням. Тому з огляду на зазначене, загальні засади використання штучного інтелекту при здійсненні адміністративного судочинства можна додатково розподілити на: а) правові засади, нормативно закріплені у правових документах національного українського законодавства (містяться у Конституції України, Кодексі адміністративного судочинства України, Законах України «Про судоустрій і статус суддів», «Про авторське право і суміжні права»); б) правові засади, нормативно закріплені у міжнародно-правових документах (містяться у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод,

Резолюції про права інтелектуальної власності на розвиток технологій штучного інтелекту, Європейській етичній хартії щодо використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі).

Виходячи з обраної теми наукового пізнання необхідно вказати, що важливим зведеним нормативно-правовим актом національного законодавства, в якому визначено юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, встановлено порядок здійснення судочинства в адміністративних судах, є Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року. Хоча у ньому відсутні норми прямої дії щодо використання штучного інтелекту при відправленні правосуддя у справах про адміністративні правопорушення, однак містяться положення загального характеру щодо здійснення адміністративного судочинства. Зокрема, зі змісту ч. 1 ст. 2 видно, що основним завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин. У ст. 4 розкривається сутність адміністративного судочинства як діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ (Кодекс адміністративного судочинства України, 2005). Отже адміністративне судочинство здійснюється адміністративними судами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ на принципах справедливості, неупередженості та своєчасності. Відсутність прямої норми щодо заборони використання штучного інтелекту при здійсненні адміністративного судочинства вказує на можливість застосування цих новітніх інформаційних технологій у даному процесі.

Перші спроби використання штучного інтелекту у адміністративному судочинстві в Україні відбулися у 2021 році. Саме тоді було запущено пілотний проект із застосування штучного інтелекту на базі одного із судів першої інстанції в частині розгляду адміністративних правопорушень із формальним складом. Основною метою створення цього пілотного проекту на базі суду першої інстанції стало розроблення єдиних стандартів обліку судових рішень та інших даних, які формуються під час здійснення правосуддя, для виявлення недобросовісної суддівської практики шляхом аналізу текстів. Також це повинно було стати ще одним кроком для наближення, подальшого розвитку та вдосконалення вже існуючих сучасних технологій у сфері електронного судочинства (Електронного суду, підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи тощо) (Гришанова, 2021). При цьому слід наголосити, що запровадження використання штучного інтелекту зовсім не означало повну заміну судді під час здійснення правосуддя, адже застосування таких технологій передбачалося для прогнозування певного судового рішення, щоб розвантажити роботу судів та зробити її більш ефективною (Маловацький, 2021).

Важливо звернути увагу, що практична реалізація застосування штучного інтелекту при відправленні правосуддя в Україні, у тому числі використання при здійсненні адміністративного судочинства, відбувалася паралельно із формуванням певної нормативної бази із визначення правових засад та регулювання відповідних питань в цій сфері. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні. У цьому документі вперше на законодавчому рівні було закріплено визначення терміну

«штучний інтелект», під яким пропонується розуміти організовану сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань (Кабінет Міністрів України, 2020). Зазначимо, що визначенню завдань із розвитку штучного інтелекту в сфері правосуддя присвячено окремі положення Концепції. Зокрема, основними з них визнано наступні: 1) подальший розвиток вже існуючих технологій у сфері правосуддя (Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, Електронний суд, Єдиний реєстр досудових розслідувань тощо); 2) впровадження консультативних програм на основі штучного інтелекту, які відкриють доступ до юридичної консультації широким верствам населення; 3) попередження суспільно небезпечних явищ шляхом аналізу наявних даних за допомогою штучного інтелекту; 4) визначення необхідних заходів ресоціалізації засуджених шляхом проведення аналізу наявних даних за допомогою технологій штучного інтелекту; 5) винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій штучного інтелекту, стану дотримання законодавства та судової практики (Кабінет Міністрів України, 2020).

Як бачимо, одним із завдань впровадження штучного інтелекту у систему правосуддя є подальший розвиток вже існуючих технологій у сфері правосуддя. Сьогодні у сфері правосуддя вже діє Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система. Згідно Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженого рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система включає такі підсистеми, як «Електронний кабінет», «Електронний суд» та підсистеми відеоконференцз'язку (Вища рада правосуддя, 2021). Однак відсутність відомостей про включення технологій штучного інтелекту до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи допоки не дає можливості розглядати норми цього підзаконного нормативно-правового акту як правові засади використання штучного інтелекту у адміністративному судочинстві.

Прийняття Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні вимагало також і визначення так званого «алгоритму» її подальшої реалізації. Тому було розроблено План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки, затверджені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 року № 438-р. Одним із першочергових заходів визнано запровадження правового регулювання з питань формування державної політики у галузі штучного інтелекту (Кабінет Міністрів України, 2021).

Підсумовуючи вище викладене, можна констатувати наявність і спеціальних засад застосування штучного інтелекту при здійсненні адміністративного судочинства в Україні. Вони, головним чином, відображені у Кодексі адміністративного судочинства України та конкретизовані у Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні.

Висновки. Здійснене у рамках обраного напрямку наукового пізнання дослідження дозволяє зробити висновок про те, що впровадження штучного інтелекту в систему судочинства України, зокрема, використання його у адміністративному судочинстві, має обов'язково підкріплюватися наявністю відповідної нормативно-правової бази. Саме від наявності останньої буде залежати ефективність використання зазначених інформаційних технологій у процесі відправлення правосуддя, що у кінцевому результаті стане потужним допоміжним інструментом у прийнятті законних рішень по розгляду справ про адміністративні правопорушення. Це надасть можливість пришвидшити розгляд такої категорії справ, а отже певною мірою спростить та розвантажить роботу суддів. Існуючі на сьогодні правові засад застосування штучного інтелекту при здійсненні адміністративного судочинства в Україні пропонуємо класифікувати наступним чином:

1) *загальні засади* – базові, основоположні правові засади використання штучного інтелекту в судовому провадженні, зокрема, адміністративному. Вони не містять прямих вказівок стосовно використання штучного інтелекту при здійсненні адміністративного судочинства, а головним чином або стосуються особливостей відправлення правосуддя в цілому, або окремо закріплюють на нормативному рівні деякі особливості штучного інтелекту. Їх додатково можна розподілити на: а) правові засади, нормативно закріплені у правових документах національного українського законодавства (містяться у Конституції України, Законах України «Про судоустрій і статус суддів», «Про авторське право і суміжні права»); б) правові засади, нормативно закріплені у міжнародно-правових документах (містяться у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Резолюції про права інтелектуальної власності на розвиток технологій штучного інтелекту, Європейській етичній хартії щодо використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі);

2) *спеціальні засади* – правові засади, якими: встановлено принципи та особливості здійснення адміністративного судочинства в Україні, визначено та врегульовано ті чи інші питання використання штучного інтелекту при здійсненні судочинства в Україні, зокрема, і адміністративного. Такі засади містяться у окремих нормах наступних правових документів: Кодексі адміністративного судочинства України, Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні.

Бібліографічний список

- Вища рада правосуддя, 2021. Рішення Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. *Відомості Верховної Ради України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>>.
- Гришанова, Н., 2021. Застосування штучного інтелекту на базі суду першої інстанції: ВРП ініціює запуск пілотного проекту [online]. Доступно: <https://jurliga.ligazakon.net/news/201578_zastosuvannya-shtuchnogo-ntelektu-na-baz-sudu-persho-nstants-vrp-ntsyu-zapusk-plotnogo-proektu>.

- Закон України Про авторське право і суміжні права № 2811-IX від 1 грудня 2022 року. *Відомості Верховної Ради України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>>.
- Закон України Про судоустрій і статус суддів № 1402-VIII від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>>.
- Кабінет Міністрів України, 2020. Розпорядження Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні від 2 грудня 2020 року № 1556-р. *Відомості Верховної Ради України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>>.
- Кабінет Міністрів України, 2021. Розпорядження Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 роки № 438-р від 12 травня 2021 року. *Відомості Верховної Ради України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#Text>>.
- Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 6 липня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*, 35-36, 37, ст. 446.
- Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*, 30, ст. 141.
- Маловацький, О., 2021. Використання штучного інтелекту у правосудді розвантажить суди [online]. Доступно: <<https://pl.arbitr.gov.ua/tu20/pres-centr/news/1089586/>>.
- Рада Європи, 1950. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [online]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text>.
- European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), 2018. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. [online]. Available at: <<https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>>.
- Reznik, O., Bondarenko, O., Utkina, M., Klypa, O. and Bobrishova, L., 2023. Anti-corruption transformation processes in the conditions of the judicial reform in Ukraine implementation. *International Journal for Court Administration*, 14(1), pp. 1–16. DOI: 10.36745/ijca.400
- The EU Artificial Intelligence Act, 2023. [online]. Available at: <<https://www.artificial-intelligence-act.com/>>.
- European Parliament, 2020. Resolution of 20 October 2020 on intellectual property rights for the development of artificial intelligence technologies [online]. Available at: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0277_EN.html>

References

- European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), 2018. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. [online]. Available at: <<https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>>.

- European Parliament, 2020. Resolution of 20 October 2020 on intellectual property rights for the development of artificial intelligence technologies [online]. Available at: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0277_EN.html>
- Hryshanova, N., 2021. Zastosuvannya shtuchnoho intelektu na bazi sudu pershoi instantsii: VRP initsiiuie zapusk pilotnoho proektu [Application of artificial intelligence on the basis of the court of first instance: VRP initiates the launch of a pilot project] [online]. Available at: <https://jurliga.ligazakon.net/news/201578_zastosuvannya-shtuchnogo-ntelektu-na-baz-sudu-persho-nstants-vrp-ntsyu-zapusk-plotnogo-proektu> (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2021. Rozporiadzhennia Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini na 2021-2024 roky [On the approval of the plan of measures for the implementation of the Concept of the development of artificial intelligence in Ukraine for 2021-2024] vid 12 travnia 2021 roku № 438-r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#Text>> (in Ukrainian).
- Kabinet Ministriv Ukrainy, 2020. Rozporiadzhennia Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini [On the approval of the Concept of the development of artificial intelligence in Ukraine] vid 2 hrudnia 2020 roku № 1556-r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>> (in Ukrainian).
- Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Administrative Judicial Code of Ukraine] vid 6 lypnia 2005 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 35-36, 37, st. 446 (in Ukrainian).
- Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, st. 141 (in Ukrainian).
- Malovatskyi, O., 2021. Vykorystannia shtuchnoho intelektu u pravosuddi rozvantazhyt sudy [The use of artificial intelligence in justice will relieve the courts] [online]. Available at: <<https://pl.arbitr.gov.ua/tu20/pres-centr/news/1089586/>> (in Ukrainian).
- Rada Yevropy, 1950. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] vid 4 lystopada 1950 roku [online]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text> (in Ukrainian).
- Reznik, O., Bondarenko, O., Utkina, M., Klypa, O. and Bobrishova, L., 2023. Anti-corruption transformation processes in the conditions of the judicial reform in Ukraine implementation. *International Journal for Court Administration*, 14(1), pp. 1–16. DOI: 10.36745/ijca.400
- The EU Artificial Intelligence Act, 2023. [online]. Available at: <<https://www.artificial-intelligence-act.com/>>.
- Vyshcha rada pravosuddia, 2021. Rishennia Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok funktsionuvannia okremykh pidsystem Yedynoi sudovoi informatsiino-telekomunikatsiinoi systemy [Decision on the approval of the Regulation on the procedure for the functioning of individual subsystems of the Unified Judicial Information and Telecommunication System] vid 17 serpnia 2021 roku № 1845/0/15-

21. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>> (in Ukrainian).
Zakon Ukrainy Pro avtorske pravo i sumizhni prava [About copyright and related rights] № 2811-IX vid 1 hrudnia 2022 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>> (in Ukrainian).
Zakon Ukrainy Pro sudoustrii i status suddiv [About the judiciary and the status of judges] № 1402-VIII vid 2 chervnia 2016 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 27.11.2023

Volik V.
Reznik O.

REGARDING THE DETERMINATION OF THE LEGAL BASIS FOR THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE IMPLEMENTATION OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS IN UKRAINE

The article is devoted to the determination of the legal principles of the use of artificial intelligence in the implementation of administrative proceedings in Ukraine and the formation of the author's vision regarding their classification. It was considered in which international normative documents in one way or another the issue of using artificial intelligence in the administration of justice was regulated. In particular, it was established that the absence of a direct prohibition in the norms of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights) regarding the use of artificial intelligence in the administration of justice does not exclude the possibility of using these advanced technologies during the administration of justice. Particular attention is paid to the provisions of the Resolution on intellectual property rights for the development of artificial intelligence technologies, in the provisions of which there is a clear principle of distinguishing the features of the protection of creations created by humans with the help of artificial intelligence, and creations created by artificial intelligence itself. Attention is focused on certain norms of the European Ethical Charter regarding the use of artificial intelligence in judicial systems and their environment, and the main principles established in it, which must be followed in the field of artificial intelligence and justice, are listed.

It has been found out which documents of the current national legal framework regulate to one degree or another the issues of using artificial intelligence in the process of administrative proceedings. It was established that the exclusion of the possibility of transfer of powers from the consideration and resolution of certain legal disputes by judges, as a constitutional principle of the administration of justice, does not directly indicate the prohibition of the use of artificial intelligence in the administration of justice by them, but on the contrary, it should effectively help in this process and contribute to the optimization of the work of the courts. Some norms of the legislation on copyright are analyzed in order to solve the question of whether the results of the functioning of artificial intelligence fall under the

protection of copyright. It is emphasized that the use of information technologies in the form of artificial intelligence is subject to the national legislation on copyright.

When studying the national legislation on administrative proceedings, it was concluded that the absence of a direct rule on the prohibition of the use of artificial intelligence in the implementation of administrative proceedings indicates the possibility of using these latest information technologies in this process. The main provisions of the Concept of the development of artificial intelligence in Ukraine, operating in Ukraine, were considered, as a result of which a normative definition of the term "artificial intelligence" was provided and the main tasks of the development of artificial intelligence in the field of justice were reflected.

Key words: *legal principles, justice, administrative proceedings, artificial intelligence, information technologies.*

УДК 343.98

Д. П. Гуріна

ТАКТИЧНИЙ РИЗИК ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Наукова стаття присвячена розгляду тактичного ризику під час проведення огляду місця події як самостійної понятійної категорії та розробці низки практичних рекомендацій щодо уникнення негативних результатів у разі прийняття певного тактичного рішення та використанні тактичного ризику у практиці правоохоронної діяльності. Авторкою виділено дві групи факторів (об'єктивного та суб'єктивного характеру), які зумовлюють слідчого звертатися до тактичного ризику при проведенні огляду місця події. У науковій роботі визначені загальні рекомендації щодо нейтралізації негативних наслідків тактичного ризику з мінімальними втратами для слідчого: криміналістичний розгляд всіх раніше прийнятих рішень та здійснення дій у пошуках помилок; зіставлення виявлених помилок із результатами аналізу ситуації тактичного ризику; визначення комплексу заходів щодо виправлення помилок та запобігання майбутнім (можливим) помилкам; перегляд всієї вихідної інформації, використання її для елементного та комплексного аналізів ситуації; дослідження ситуації з урахуванням іншої стратегії розслідування. Запропоновані найбільш раціональні дії з погляду мінімізації ступеня тактичного ризику під час проведення огляду місця події.

Ключові слова: тактичний ризик; криміналістична тактика; тактичне рішення; слідчий огляд; огляд місця події; слідча помилка.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-26-17-25

Постановка проблеми. Під час підготовки до провадження слідчого огляду, зокрема огляду місця події, необхідно враховувати чинник тактичного ризику. Проблема тактичного ризику в слідчій діяльності є однією з актуальних проблем криміналістичної тактики. Як правило, огляд місця події проводиться на початковому етапі розслідування. А в більшості випадків початок досудового розслідування пов'язаний із високим ступенем інформаційної невизначеності, фрагментарністю та суперечливістю криміналістично-значущої інформації, відсутністю надійних джерел доказів. Ці фактори мають негативний вплив на процеси прийняття і реалізації тактичних рішень під час підготовки та проведення огляду місця події, що в свою чергу веде до настання різного ступеня негативних наслідків.

Метою нашого дослідження є вдосконалення теоретичних положень щодо тактики дій слідчого в ситуації тактичного ризику під час огляду місця події та розробка рекомендацій щодо усунення існуючих проблем, пов'язаних із можливим тактичним ризиком слідчого при провадженні зазначеної слідчої (розшукової) дії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До досліджуваної проблеми неодноразово зверталися вчені у сфері криміналістики, а точніше у сфері криміналістичної тактики. Проблема розслідування в умовах тактичного ризику

присвятили свої роботи А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. Різні сторони зазначеної проблеми знайшли своє відображення у роботах І. В. Басистої, О. Ю. Булулукова, О. М. Домашенка, Н. К. Макаренко.

Але, незважаючи на те, що ці роботи відіграли значну роль у розвитку теорії та практики криміналістичної тактики в цілому і, зокрема, такої її частини як тактичний ризик, передчасно вважати, що всі проблеми вирішені. Вивчення, аналіз літератури та різних теоретичних розробок показують, що в теорії та практиці прийняття тактичного рішення в умовах тактичного ризику при огляді місця події є чимало питань, що залишаються недослідженими.

Виклад основного матеріалу. Тактичний ризик під час огляду місця події можна розглядати як виконання слідчим дій в умовах можливого виникнення негативних наслідків у процесі огляду. Складність прийняття рішень слідчим зумовлюється невизначеністю слідчої ситуації, коли можливим є настання неоднозначних наслідків – як позитивних, так і негативних. І завданням слідчого є обрання позиції найменшого тактичного ризику з урахуванням слідчої ситуації, яка склалася на момент огляду місця події. Слідчий має заздалегідь спрогнозувати можливі негативні наслідки та передбачити заходи щодо їх попередження.

Тактичний ризик у криміналістиці традиційно розглядається як допущення несприятливих (негативних) наслідків під час реалізації тактичних рішень або виконання слідчим чи суддею діяльності в умовах можливого виникнення негативних наслідків (Волобуєв, Волобуєва, Самойленко, Смаль, 2011, с. 187).

Як фактор, що впливає на прийняття тактичних рішень та обумовлюється його ситуаційністю, розглядає тактичний ризик О.Ю. Булулуков, зазначаючи, що тактичний ризик здійснює значний вплив на результат прийнятого тактичного рішення. Баланс між прийнятим тактичним рішенням і наслідками прийняття залежить від корисності і доцільності обраного співвідношення, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася. Окрім цього, прийняття тактичних рішень у ситуаціях тактичного ризику може бути ефективним при високій загальній та спеціальній підготовці особи, що приймає рішення, а також при використанні наукових підходів щодо організації розкриття та розслідування злочинів (Булулуков, 2022, с. 181-182).

Розглядаючи актуальні проблеми виникнення ризиків у кримінальному провадженні Н.К. Макаренко зазначає, що у кримінальному судочинстві та криміналістиці вживають термін «ризик» («ризики»), який є узагальнюючим, адже його можна усвідомлювати як тактичні ризики, а також конкретні небажані для кримінального провадження наслідки поведінки підозрюваних та обвинувачених. Останні доцільно іменувати як «ризики, що заважають виконанню завдань кримінального провадження», які охоплюють способи протидії кримінальному провадженню (переховування від органів досудового розслідування, знищення, переховування або спотворення будь-якої з речей чи документів, які мають суттєве значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, незаконний вплив на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, фахівця в цьому самому кримінальному провадженні тощо) (Макаренко, 2016, с. 138-139).

Аналіз літературних джерел надав О.М. Домашенку підстави зробити висновок про те, що єдиної, узгодженої позиції серед учених–криміналістів щодо визначення поняття, сфер прояву, та меж допустимості тактичного ризику не існує. Як видається, при розв'язанні цього питання необхідно виходити з прикладного характеру вирішуваної проблеми, а саме з позиції можливого настання негативних наслідків для процесу розслідування, зокрема тактичних помилок. Для цього необхідно визначити не стільки сфери прояву ризику, скільки межі допустимості ризикованих дій та їх відмежування від дій помилкових з самого початку (Домашенко, 2017, с. 62).

Невизначеність у розслідуванні за своєю природою передбачає оцінку можливого ризику. Ризик є невід'ємним елементом будь-яких слідчих (розшукових) дій. Понад те, потрібно твердо заявити, що ризик однаковою мірою властивий дії та бездіяльності. Велика потенційна вигода у доказуванні потребує більшого ризику. Розраховавши ризик та склавши план перевірки версій, потрібно діяти без боязкості. Невизначеність – це не синонім обережності. Слідчий, який боїться втратити репутацію, обов'язково втратить її (Никеруй, 2023, с. 73).

На нашу думку тактичний ризик можна визначити як ситуацію під час розслідування в цілому та проведення окремої слідчої (розшукової) або процесуальної дії, яка загрожує провалом задуму слідчого; як припущення негативного результату певних процесуальних дій; як діяльність, яка здійснюватиметься за умов вибору, коли є небезпека у разі «невдачі» опинитися у гіршому становищі, ніж до вибору певних дій.

Значення тактичного ризику важко перебільшити. Він характеризується тим, що слідчий під час проведення огляду місця події приймає рішення у складних умовах. У подібних ситуаціях як уникнення ризику, так і необґрунтоване його застосування може спричинити настання негативних в цілому для розслідування наслідків. Ризик як дія слідчого має дві негативні сторони, які можуть суттєво вплинути на процес розслідування. Це може бути як надмірна наступальність, так і надмірна обачність. Дії слідчого, які мають активний характер і спираються на деяку сукупність доказового матеріалу, дозволяють слідчому оцінити слідчу ситуацію і, відповідно, звернутися до тактичного ризику, призводять до позитивного для розслідування результату. Проте можливість настання позитивного результату має лише ймовірний характер.

Оцінка ймовірності настання позитивного чи негативного результату під час проведення тактичного прийому є найчастіше використовуваною операцією у методі прийняття рішення за умов ризику з урахуванням професійних суджень слідчого.

Можна виділити дві групи факторів, які зумовлюють слідчого звертатися до тактичного ризику при проведенні огляду місця події. Так, до факторів об'єктивного характеру можна віднести такі: дефіцит часу; дефіцит доказової та орієнтуючої інформації; недосконалість наукової інформації та законодавчої бази; наявність випадковості під час розслідування, а до факторів суб'єктивного характеру – особисті якості та досвід ризикуючого суб'єкта; протидія розслідуванню у процесі огляду; рівень рефлексії тощо. Здатність до рефлексії дозволяє мінімізувати тактичний ризик враховуючи лінію поведінки особи, яка є об'єктом тактичного впливу.

Можна запропонувати найбільш раціональні дії з погляду мінімізації ступеня тактичного ризику під час проведення огляду місця події.

1. Ретельний аналіз ситуації, що склалася на даний момент розслідування. Узагальнення та використання інформації, отриманої в тому числі і негласними засобами та методами (особливого значення тут набуває інформація, що отримана в ході проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій) та дає можливість знати про наміри та лінію поведінки майбутніх учасників огляду.

2. Використання фотографування, звуко- чи відеозапису та інших технічних засобів відповідно до ч. 7 ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України під час проведення даної слідчої (розшукової) дії.

Правоохоронці все частіше стикаються з необхідністю дослідження і фіксації матеріальних об'єктів, розташованих на великих територіях (наслідки кримінальних вибухів, пожеж, аварій та катастроф на різних видах транспорту, техногенних катастроф). Аналіз слідчої практики показав необхідність більш широкого використання новітніх науково-технічних засобів та технологій: засобів аудіо-, відео-контролю, систем спостереження, цифрової фототехніки та відеозапису, електронних контролерів, безпілотних літальних апаратів (БПЛА) – квадрокоптерів та здійснення криміналістичної аерозйомки (Шепітько та ін., 2021, с. 97).

3. Психологічна підготовка учасників огляду місця події, яка заснована на вивченні за можливості особистих якостей майбутніх учасників, встановленні психологічного контакту з усіма учасниками зазначеної слідчої (розшукової) дії.

4. Ретельно продумана тактика провадження огляду місця події, оскільки існує можливість затримати злочинця «за гарячими слідами», та використання методу криміналістичного прогнозування.

Оглядаючи місце події, слідчий відшукує інформацію, за допомогою якої вирішуються поставлені задачі та знаходяться відповіді на питання. Попри уміння та навички, які повинні бути на високому рівні у слідчого, важливе значення під час огляду місця події має уміле застосування суб'єктом досудового розслідування методу криміналістичного прогнозування. Місце події є джерелом пізнавальної інформації, при якому у слідчого виникає можливість розробити відповідні прогнозні моделі можливої поведінки злочинця, тобто реконструювати обставини злочину (Теслюк, 2016, с. 330).

5. Порівняння певної ситуації тактичного ризику під час конкретного огляду місця події за аналогією з подібними ситуаціями, що раніше виникали, оцінка застосованих раніше тактичних прийомів щодо їх вибору та використання в подібних умовах.

Наведені нами раціональні дії щодо мінімізації тактичного ризику не є вичерпними, проте, як нам здається, такий шлях є найбільш практично оптимальним саме під час огляду місця події. Зрозуміло, прагнення мінімізувати тактичний ризик може не мати успіху і бажаний результат не буде отримано.

Розглянемо більш детально такі дії, спрямовані на мінімізацію ступеня тактичного ризику під час проведення огляду місця події, як аналіз конкретної слідчої ситуації, яка є вихідним пунктом прийняття певного тактичного рішення.

Будь-яка ситуація, що склалася в умовах тактичного ризику, має нестійкість, альтернативність вибору рішення та можливість оцінки наслідків зробленого вибору. При цьому не можна уникнути прийняття рішення, оскільки дана дія пов'язана з безпосередньою оцінкою ризику. Ефективність реалізації тактичних рішень залежить від

вибору критеріїв ризику, максимально допустимої величини ризику певного рішення у діяльності, і навіть від оцінки можливих результатів цих рішень. Діяльність слідчого в умовах невизначеності пов'язана з прийняттям рішень, що мають різний рівень ризику, і його завдання полягає в тому, щоб мінімізувати цей ризик.

Задля мінімізації тактичного ризику під час огляду місця події слідчий розраховує на активну допомогу спеціаліста-криміналіста зокрема щодо застосування необхідних науково-технічних засобів; порядку виявлення й вилучення об'єктів; фіксації ходу та результатів огляду за допомогою технічних засобів тощо (Яремчук, 2015, с. 7).

Огляд місця події – найяскравіша слідча (розшукова) дія, в якій представлена велика різноманітність інформації, що матеріально відображається. Під час огляду місця події спеціаліст буквально щокроку стикається з ситуацією, коли йому необхідно врахувати всі можливі тактичні ризики, щоб зберегти максимальну кількість виявлених слідів.

Виявлення та фіксація слідів злочину – найбільш трудомістке і значуще завдання огляду, тому що при цьому використовується спосіб внутрішнього суб'єктивного криміналістичного моделювання та здатність пропонувати та аналізувати різні версії, що притаманне саме спеціалістам з великим освітнім рівнем і практичним досвідом.

Кожен слід має певний набір відмінних ознак – ідентифікаційне поле. При виявленні різних слідів під час огляду місця події спеціаліст повинен обговорювати зі слідчим, яке ідентифікаційне поле у виявленому сліді найкраще використовувати для отримання найповнішої і найточнішої інформації у кримінальному провадженні. Наприклад, під час виявлення слідів пальців рук спеціаліст не обмежений у виборі дій. Він може вилучити їх на дактилоскопічну плівку або, наприклад, отримати зразки потожирової речовини. Але при цьому виникає питання: що буде кращим? Оскільки при виборі будь-якої з цих дій, зробити інше вже буде неможливо. Різні ідентифікаційні поля дають можливість отримання різної інформації. І цей великий тягар відповідальності лежить на слідчому при виборі подальших дій. Спеціаліст повинен обговорити спільно зі слідчим, як краще вилучити слід, щоб потім була можливість найбільш точно його ідентифікувати.

Слідчий, приймаючи рішення про вилучення слідів певним чином, тим самим усуває можливість отримання іншої інформації з цього сліду, тобто йде на ризик. Тактичний ризик у цій ситуації обумовлюється тим, що слідчий сподівається своїм вибором отримати більш значущу інформацію, при цьому допускаючи факт того, що можливо знищує не менш важливі ознаки сліду, які, ймовірно, могли принести більше відомостей про кримінальне правопорушення в цілому та про особу, яка його вчинила. Зокрема, спеціаліст на підставі рішення слідчого вилучить сліди пальців рук. На основі отриманих даних слідчий призначить дактилоскопічну експертизу, метою якої є ототожнення особи. Проте існує ймовірність того, що у результаті він отримає висновок експерта про неможливість ідентифікації цього сліду через недостатнє відображення папілярних візерунків.

Саме консультація спеціаліста допоможе слідчому вирішити проблемні питання, що виникають у ході огляду місця події, щодо виявлення й вилучення слідів біологічного походження, пошуку та виявлення різних видів слідів біологічного

походження (крові, сперми, слини, волосся, запахів слідів), використання визначених засобів і методів виявлення слідів, застосування необхідного інструментарію й засобів його дезінфекції. Саме перелічені фактори можуть забезпечити якісне вилучення біологічного матеріалу та зменшити ризик контамінації (забруднення біологічного матеріалу сторонньою ДНК) (Матарікіна, 2018, с. 150).

Тож, слідчому необхідно намагатися під час огляду місця події прийняти рішення про вилучення слідів таким чином, щоб було можливо зберегти всі необхідні елементи ідентифікаційного поля. Це дасть більше інформації для побудови версій та планування подальшого ходу розслідування. Звичайно, що не завжди рішення, яке спочатку передбачає найбільш детальний результат, стає кращим за інше рішення, яке несе лише орієнтуючу інформацію.

Аналіз криміналістичної літератури дає нам можливість визначити загальні рекомендації щодо нейтралізації негативних наслідків тактичного ризику з мінімальними втратами для слідчого: криміналістичний розгляд всіх раніше прийнятих рішень та здійснення дій у пошуках помилок; зіставлення виявлених помилок із результатами аналізу ситуації тактичного ризику; визначення комплексу заходів щодо виправлення помилок та запобігання майбутнім (можливим) помилкам; перегляд всієї вихідної інформації, використання її для елементного та комплексного аналізів ситуації; дослідження ситуації з урахуванням іншої стратегії розслідування.

Зниження або усунення ризику пов'язано з можливістю вибору комплексу тактичних прийомів, які є найдоцільнішими у відповідній ситуації, заміни та використання іншої системи прийомів, якщо ситуація буде недостатньо чітко прогнозована або система не працюватиме (Шепітько (ред.), 2019, с. 320).

Необхідно відзначити, що зазначені тактичні прийоми нейтралізації негативних наслідків дій, що проводяться, можуть бути застосовані і при проведенні огляду місця події. Їх вибір повинен бути зумовлений конкретною слідчою ситуацією, що складається на певний момент розслідування.

Проведені дослідження дозволили нам дійти висновку, що особливо важливим для зниження рівня тактичного ризику під час огляду місця події є саме організаційний момент огляду, оскільки саме під час огляду місця події найчастіше починається формування важливої доказової бази у кримінальному провадженні.

Висновок. Безумовно, у рамках цієї роботи ми не могли вирішити всіх поставлених проблем щодо тактичного ризику при проведенні слідчих (розшукових) дій. Завдання нашої наукової роботи полягало у виділенні тактичного ризику під час проведення огляду місця події у самостійну понятійну категорію та розробці низки практичних рекомендацій щодо уникнення негативних результатів у разі прийняття певного тактичного рішення та використанні тактичного ризику у практиці правоохоронної діяльності.

Підсумовуючи, можна сказати, що уникнути ситуації тактичного ризику неможливо, він буде у будь-якій дії слідчого під час огляду місця події. Слідчому необхідно правильно аналізувати ситуацію для прийняття оптимального рішення та заздалегідь врахувати всі можливі ризики і намагатися їх мінімізувати.

Бібліографічний список

- Булулуков, О. Ю., 2022. Тактичний ризик при прийнятті тактичних рішень. *Актуальні питання у сучасній науці*, 3(3), с. 172-183.
- Волобуєв, А. Ф., Волобуєва, О. О., Самойленко, О. А. та Смаль, І. В., 2011. *Криміналістика: навчальний посібник*. Київ : КНТ.
- Домашенко, О. М., 2017. Критерії співвідношення тактичного ризику і тактичних помилок у слідчій діяльності. *Web of Scholar*, 9(18), vol. 2, December, с. 60-65. Доступно: <<https://ws-conference.com/webofscholar>> (дата звернення: 28.10.2023 р.)
- Макаренко, Н. К., 2016. Актуальні проблеми виникнення ризиків під час кримінального провадження. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*, 1 (98), с. 133-141.
- Матарикіна, О. В., 2018. Проблемні питання, що виникають у ході огляду місця події: виявлення й вилучення слідів біологічного походження. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*, 18, с. 146–153.
- Никеруй, З. Б., 2023. Загально-теоретичні уявлення про ризик у кримінальному процесі. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : тези доповідей учасників науково-практичного семінару. м. Львів, 01 грудня 2023 року. Львів, с. 71-74
- Теслюк, І. О., 2016. Тактика криміналістичного прогнозування під час огляду місця події. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави* : матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 25 березня 2016 р. Одеса, с. 330–331.
- Шепітько, В. Ю. (ред.), 2019. *Криміналістика : підручник* : у 2 т. Т. 1 Харків : Право.
- Шепітько, В. Ю. та ін., 2021. Науково-технічне забезпечення слідчої діяльності в умовах змагального кримінального процесу. *Питання боротьби зі злочинністю*, 1(42), с. 92–102.
- Яремчук, В. О., 2015. Проблеми залучення спеціалістів до проведення огляду місця події (організація і тактика). *Теорія і практика правознавства*, 2 (8), с. 1–11.

References

- Bululukov, O., 2022. Taktichnyy ryzyk pry pryynyatti taktichnykh rishen'. [Tactical risk when making tactical decisions]. *Aktual'ni pytannya u suchasniy nauksi – Current issues in modern science*, 3 (3), p. 172-183 (in Ukrainian)
- Domashenko, O., 2017. Kryteriyi spivvidnoshennya taktichnoho ryzyku i taktichnykh pomylok u slidchuy diyal'nosti [Criteria for the ratio of tactical risk and tactical errors in investigative activity]. *Web of Scholar*, 9(18), vol. 2, December, p. 60-65. Available at: <<https://ws-conference.com/webofscholar>> (in Ukrainian)
- Makarenko, N., 2016. Aktual'ni problemy vynyknennya ryzykiv pid chas kryminal'noho provadzhennya [Actual problems of the emergence of risks during criminal proceedings.]. *Naukovyy visnyk natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1 (98), p. 133-141 (in Ukrainian)

- Matarykina, O., 2018. Problemni pytannya, shcho vynykayut' u khodi ohlyadu mistysya podiyi: vuyavlennya y vyluchennya slidiv biolohichnoho pokhodzhennya [Problematic issues arising during the inspection of the scene of the incident: detection and extraction of traces of biological origin.]. *Teoriya ta praktyka sudovoyi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and practice of forensic examination and criminalistics*, 18, p. 146-153 (in Ukrainian)
- Nykeruy, Z., 2023. Zahal'no-teoretychni uyavlenntya pro ryzyk u kryminal'nomu protsesi [General theoretical concepts of risk in the criminal process]. *Protsesual'ne ta kryminalistychnne zabezpechennya dosudovoho rozsliduvannya – Procedural and forensic support of pre-trial investigation: tezy dopovidey uchasnykiv naukovopraktychnoho seminaru (01 hrudnya 2023 roku)*. L'viv, p. 71-74 (in Ukrainian)
- Shepit'ko, V. (ed.), 2019. Kryminalistyka [Criminalistics]: pidruchnyk (2019): in 2 vol. Vol. 1. Kharkiv: Pravo. (in Ukrainian)
- Shepit'ko, V. et al, 2021. Naukovo-tekhnichne zabezpechennya slidchoyi diyal'nosti v umovakh zmahal'noho kryminal'noho protsesu [Scientific and technical support of investigative activity in the context of a competitive criminal process]. *Pytannya borot'by zi zlochynnistyuu – The issue of combating crime*, 42, p. 92-102 (in Ukrainian)
- Teslyuk, I., 2016. Taktyka kryminalistychnoho prohnozuvannya pid chas ohlyadu mistysya podiyi [Tactics of forensic forecasting during the inspection of the scene of the incident]. *Rol' ta mistse pravookhoronnykh orhaniv u rozbudovi demokratychnoyi pravovoyi derzhavy – The role and place of law enforcement agencies in the development of a democratic legal state: materialy VIII mizhnar. nauk.-prakt. konf. m. Odesa, 25 bereznya 2016 r.* Odesa, p. 330-331 (in Ukrainian)
- Volobuyev, A., Volobuyeva, O., Samoilenko, O. and Smal', I., 2011. Kryminalistyka [Criminalistics]: navchal'nyy posibnyk. Kyiv: KNT. (in Ukrainian)
- Yaremchuk, V., 2015. Problemy zaluchennya spetsialistiv do provedennya ohlyadu mistysya podiyi (orhanizatsiya i taktyka) [Problems of involving specialists in the inspection of the scene of the event (organization and tactics)]. *Teoriya i praktyka pravoznavstva – Theory and practice of jurisprudence*, 2 (8), p. 1-11 (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 29.11.2023

Hurina D.

TACTICAL RISK DURING INCIDENT SCENE INSPECTION

The scientific article is devoted to the consideration of tactical risk during the inspection of the scene of the incident as an independent conceptual category and the development of a number of practical recommendations for avoiding negative results in the event of a certain tactical decision and the use of tactical risk in law enforcement practice. The author singled out two groups of factors (objective and subjective in nature) that cause the investigator to resort to tactical risk when conducting an inspection of the scene of the incident.

Tactical risk in the article is defined as a situation during the investigation as a whole and the conduct of a separate investigative (search) or procedural action that threatens the failure of the investigator's plan; as an assumption of a negative result of certain procedural actions; as an activity that will be carried out under conditions of choice, when there is a danger that in case of "failure" one will be in a worse position than before choosing certain actions.

It is noted that any situation that has developed under conditions of tactical risk has instability, the alternative of choosing a decision and the possibility of assessing the consequences of the choice made. At the same time, it is impossible to avoid making a decision, since this action is related to a direct risk assessment. The effectiveness of the implementation of tactical decisions depends on the choice of risk criteria, the maximum permissible risk value of a certain decision in the activity, and even on the assessment of the possible results of these decisions. The activity of the investigator in conditions of uncertainty is related to making decisions with different levels of risk, and his task is to minimize this risk.

The scientific work highlights general recommendations for neutralizing the negative consequences of tactical risk with minimal losses for the investigator: forensic examination of all previously made decisions and implementation of actions in search of errors; comparison of detected errors with the results of the analysis of the tactical risk situation; determination of a set of measures to correct errors and prevent future (possible) errors; reviewing all source information, using it for elemental and complex analyzes of the situation; investigation of the situation taking into account another investigative strategy. The most rational actions are proposed from the point of view of minimizing the degree of tactical risk during the inspection of the scene of the incident.

Keywords: *tactical risk; forensic tactics; tactical decision; investigative review; inspection of the scene; investigative error.*

УДК 342.9

Т. М. Кравцова

ЩОДО ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

У статті досліджено правову визначеність принципів надання адміністративних послуг та запропонована система цих принципів шляхом здійснення їхньої класифікації.

З'ясовано, що правова визначеність принципів АП відбувається на двох рівнях: конституційному та законодавчому. Конституційний рівень визначає загальні, основоположні засади публічного управління, одним із напрямом якого є її сфера надання адміністративних послуг. Законодавчий рівень визначає, по-перше, принципи державної політики у сфері надання адміністративних послуг, по-друге, встановлює керівні настанови для здійснення процедури надання адміністративних послуг.

Визначаючи необхідність класифікації принципів надання адміністративних послуг з метою виявлення зв'язків між ними та підкреслення їх властивостей, було запропоновано поділяти принципи надання адміністративних послуг на: основоположні (загальні), організаційні та процедурні.

Ключові слова: *публічне управління, адміністративне право, адміністративний орган, адміністративна процедура, принципи адміністративної процедури, адміністративні послуги, принципи адміністративних послуг, принципи права, принципи адміністративного права*

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-26-26-35

Постановка проблеми та її актуальність. 7 лютого 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про адміністративну процедуру» (Закон України № 2073-IX, 2022). 15 грудня 2023 року цей закон набуде чинності. Це означає, що з цього дня його приписи вже будуть застосовуватися під час вирішення різних справ щодо фізичних та юридичних осіб органами публічної адміністрації. Сферою дії цього Закону є відносини, пов'язані зі здійсненням функцій публічної адміністрації, пов'язаних з: наданням адміністративних послуг; здійсненням інспекційної (контрольної, наглядової) діяльності; вирішенням інших справ за заявою особи; вирішенням інших справ за власною ініціативою адміністративного органу.

Також цим законом були внесені зміни до Закону України «Про адміністративні послуги» (Закон України № 5203-VI, 2012), які виклали частину другу статті 3 в такій редакції: "Надання адміністративних послуг здійснюється відповідно до Закону України "Про адміністративну процедуру" та цього Закону з урахуванням особливостей, визначених законами, які регулюють суспільні відносини у відповідних сферах, зокрема Законом України "Про ліцензування видів господарської діяльності".

Враховуючи зміни, які відбулися в законодавстві України, багато наукових положень частково втратили свою актуальність. Таким чином, цілком обґрунтовано можна говорити про те, що сьогодні необхідним стає системне і фундаментальне дослідження теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних з адміністративно-правовим забезпеченням адміністративних послуг на основі нової правової визначеності та удосконалених правових принципів надання адміністративних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адміністративних послуг були сферою наукових напрацювань вітчизняних і зарубіжних вчених-адміністративістів. Серед науковців, які детально досліджували вказану сферу, слід назвати В. Авер'янова, К. Афанасьєва, І. Голосніченка, І. В. Дроздову, І. Коліушка, Т. Коломоєць, В. Колпакова, О. Кузьменко, Г. Писаренка, В. Тимощука, В. Шамрая та інших науковців. Серед науковців, які безпосередньо вивчали питання принципів надання адміністративних послуг, слід зазначити: О.Циганова, І.Бойка, А.Мілевського, Є.Буличова та інших.

Проте безпосередньо питання визначення нормативно-правового закріплення та класифікації принципів надання адміністративних послуг не знайшли належного відображення в дослідженнях сучасних учених.

Метою наукової статті є дослідження правової визначеності принципів надання адміністративних послуг та формування системи цих принципів шляхом здійснення їхньої класифікації.

Виклад основного матеріалу. Відносини органів публічної адміністрації з фізичними та юридичними особами щодо реалізації прав, свобод та інтересів останніх за їхніми заявами виникають у межах публічно-сервісної діяльності цих органів, яка, у свою чергу, здійснюється на основі відповідних принципів - принципів надання адміністративних послуг.

Розпочинаючи аналіз принципів надання адміністративних послуг, слід приділити увагу науковим розробкам, які були проведені в цій сфері, адже саме вони повинні стати методологічним підґрунтям для визначення та подальшої характеристики системи принципів надання адміністративних послуг.

Визначення принципів базується на теорії права. При багатоманітності визначень поняття — принципи права, усі наявні у юридичній літературі точки зору щодо цього поняття можна звести до наступних двох, відповідно до яких принципи права розглядаються: 1) як основоположні ідеї, вихідні (керівні) засади, 2) як нормативні засади права, що визначають загальну направленість, основні особливості і найбільш суттєві риси правового регулювання (Фулей, 2003, с. 19).

Наступна група принципів, яка є основою для розгляду принципів надання адміністративних послуг, – це наукові розробки питань принципів адміністративного права. Останні були предметом досліджень, зокрема, В. Авер'янова (Авер'янов, та ін. (ред.), 2004), Ю. Битяка (Битяк та ін., 2006), В. Галуцька (Галуцько та ін., 2011), Т.Гуржій та Ю.Бодров (Гуржій та Бодров, 2023), Т.Коломоєць та П.Баранчик (Коломоєць та Баранчик, 2012), Н. Максименцевой (Максименцева, 2017), А.Пухтецької (Пухтецька, 2014) та інших вчених. Загалом запропоновані вченими визначення поняття принципів адміністративного права мають схожі риси. При цьому можна виокремити два

підходи до розуміння цієї категорії: 1) найбільш загальні та стабільні вимоги, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення права, свобод і законних інтересів приватних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави (Галуцько та ін., 2018, с. 40), 2) принципи адміністративного права є закономірним відображенням ціннісних орієнтирів, основоположних засад організації та діяльності суб'єктів публічної адміністрації, що переважно спрямовані на забезпечення потреб реалізації та захисту прав і свобод громадян... (Гриценко та ін., 2015, с. 74).

Третьою групою наукових досліджень є праці, які безпосередньо стосуються характеристики принципів адміністративної процедури, оскільки надання адміністративних послуг є одним із видів адміністративної процедури.

Так, С.М.Шандрук зазначає, що підґрунтям для захисту прав та законних інтересів особи у відносинах з державою та сприяння обмеженню проявів бюрократизму, свавілля і корупції з боку публічних службовців, підвищення ефективності діяльності органів публічної влади є принципи адміністративної процедури (Шандрук, 2022). С. Гончарук, вважаючи, що будь-яка діяльність, яка відбувається в межах закону, засновується на загальних принципах, покликаних забезпечувати відкритість, демократичність і законність, наголошує на тому, що принципи адміністративних процедур у цілому співпадають з принципами адміністративного процесу, основними з яких є принципи публічності, гласності, охорони прав та інтересів особи і держави, рівності, економічності, оперативності й простоти та ін. (Гончарук, 2004, с. 92). Проте, більшість сучасних дослідників, говорячи про принципи адміністративних процедур, вважають більш доцільним керуватися необхідністю їх розподілу на групи, відповідно до тих або інших критеріїв.

Щодо наукових досліджень, що безпосередньо стосуються принципів надання адміністративних послуг, то треба відмітити статтю Циганова О.Г. і Бойка І.В. (Циганов та Бойко, 2013), в якій автори надали визначення принципів державної політики у сфері надання адміністративних послуг, які закріплені у ст. 4 Закону України «Про адміністративні послуги», як відправні ідеї, керівні засади, основні правила стратегічної лінії діяльності Української держави в зазначеній сфері. Крім того, автори вказують, що принципи визначають загальну спрямованість реалізації органами виконавчої влади своїх повноважень, здійснення завдань щодо подальшого розвитку системи надання адміністративних послуг в Україні.

Інші наукові розробки в зазначеній сфері складають дослідження принципів надання адміністративних послуг у певній сфері публічного управління і, як правило, стосуються аналізу видів принципів надання адміністративних послуг та їх класифікації (Мілевський, 2019; Буличов, 2016). Отже, питання визначення, нормативно-правового закріплення та реалізації принципів надання адміністративних послуг нині не знайшли належного відображення та розробки в дослідженнях сучасних учених, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Розуміння принципів надання адміністративних послуг ґрунтується на вищевикладених міркуваннях про принципи права, принципи адміністративного права та принципи адміністративної процедури. Виходячи з зазначених позицій, можна

стверджувати, що принципи надання адміністративних послуг – це сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених керівних вимог (стандартів чи правил), закріплених нормами адміністративного законодавства, яких має дотримуватися адміністративний орган під час організації та надання адміністративних послуг з метою реалізації суб'єктивних прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб за їх заявою. У цих принципах закладено необхідні та обов'язкові умови діяльності суб'єктів надання адміністративних послуг.

Принципи надання адміністративних послуг є вихідними положеннями про основи публічно-сервісної діяльності адміністративного органу. Вони є стійкими абстрактними правилами поведінки, які втілюють цінності, на яких ґрунтується правовий інститут адміністративних послуг, визначаючи зміст і спрямованість правового регулювання адміністративних послуг, впливають на зміст правових норм про адміністративні послуги, виступають підґрунтям для їх тлумачення, а також інструментом для розробки відомчих підзаконних нормативно-правових актів щодо впорядкування діяльності адміністративного органу при наданні адміністративних послуг у певній сфері, заповнення прогалін та усунення колізій.

Оскільки принципи надання адміністративних послуг покликані забезпечувати впорядкованість та цілеспрямованість публічно-сервісної діяльності адміністративних органів, важливим є дослідження їх правового закріплення. Правове закріплення принципів надання адміністративних послуг означає створення оптимальної нормативно-правової моделі поведінки суб'єктів відносин, пов'язаних із наданням адміністративних послуг.

Правове регулювання надання адміністративних послуг ґрунтується, в першу чергу, на конституційних положеннях, оскільки Конституція України є основним законом держави, де визначені засади функціонування державної влади. На нормах Конституції базуються всі галузі та інститути права, використовуючи принципи права, закладені у конституційних нормах. У тому числі, конституційні принципи покладені в основу публічно-сервісної діяльності адміністративного органу, пов'язаною з наданням адміністративних послуг.

Важливе значення норм Конституції України полягає у визначенні нею основоположних принципів взаємовідносин людини і держави. Саме Конституція України (Конституція України, 1996) визначає такі фундаментальні принципи процедури адміністративних послуг як принцип верховенства права (стаття 8), принцип законності (статті 6, 19). Згідно із ч.2 ст.6 Конституції України, органи виконавчої влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. А, відповідно до ч. 2 ст.19 Конституції України, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Тобто, суб'єкт надання адміністративних послуг та його посадові особи, надаючи адміністративні послуги, відповідно до вищезазначених норм, мають здійснювати свої повноваження у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України.

Стаття 24 Конституції України закріплює рівні права і свободи громадян та рівність всіх перед законом. Так, норми цієї статті визначають, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Наступний рівень правового закріплення принципів адміністративних послуг становлять закони: Закон України «Про адміністративні послуги» та Закон України «Про адміністративну процедуру».

Закон України «Про адміністративні послуги» визначає правові засади реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг (Закон України № 5203-VI, 2012).

Відповідно до статті 4 Закону України «Про адміністративні послуги» державна політика у сфері надання адміністративних послуг базується на принципах: 1) верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності; 2) стабільності; 3) рівності перед законом; 4) відкритості та прозорості; 5) оперативності та своєчасності; 6) доступності інформації про надання адміністративних послуг; 7) захищеності персональних даних; 8) раціональної мінімізації кількості документів та процедурних дій, що вимагаються для отримання адміністративних послуг; 9) неупередженості та справедливості; 10) доступності та зручності для суб'єктів звернень.

Частиною 2 статті 3 Закону України «Про адміністративні послуги» зазначено, що надання адміністративних послуг здійснюється відповідно до Закону України "Про адміністративну процедуру" та цього Закону з урахуванням особливостей, визначених законами, які регулюють суспільні відносини у відповідних сферах, зокрема Законом України "Про ліцензування видів господарської діяльності". Отже, відповідно до норм зазначеної статті, адміністративний орган, надаючи адміністративні послуги, повинен керуватися й нормами Закону України "Про адміністративну процедуру".

Закон України «Про адміністративну процедуру» (Закон України № 2073-IX, 2022) регулює відносини органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у дусі визначеної Конституцією України демократичної та правової держави та з метою забезпечення права і закону, а також зобов'язання держави забезпечувати і захищати права, свободи чи законні інтереси людини і громадянина.

Стаття 4 Закону України «Про адміністративну процедуру», визначає принципами адміністративної процедури: 1) верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності; 2) рівність перед законом; 3) обґрунтованість; 4) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу; 5) добросовісність і розсудливість; 6) пропорційність; 7) відкритість; 8) своєчасність і розумний строк; 9) ефективність; 10) презумпція правомірності дій та вимог особи; 11) офіційність; 12) гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; 13) гарантування ефективних засобів правового захисту.

Як видно із вищезазначених законодавчих норм та аналізу інших правових норм вищезазначених законів, ці нормативно-правові акти лише наводять перелік принципів та коротко розкривають їх зміст, однак не зачіпають класифікації принципів надання адміністративних послуг. Крім того, принципи, визначені у законах, певною мірою дублюють загальні принципи, що визначені у Конституції України, а саме: верховенства права, законності, рівність перед законом.

Вважаємо за необхідне класифікувати принципи надання адміністративних послуг для того, щоб виявити зв'язки між ними, та підкреслити ті чи інші їх властивості. Розглядаючи важливе значення такої класифікації, слід погодитись із О. С. Адамовою в тому, що «у процесі класифікації пізнаються об'єктивно існуючі закономірності, де кожен даний об'єкт отримує певну правову оцінку (рейтинг). За допомогою класифікації відбувається теоретичне осмислення різних правових явищ і встановлюється їх відповідність емпіричному матеріалу» (Адамова, 2015, с. 21).

Враховуючи особливості правової визначеності принципів надання адміністративних послуг, а також існуючу різноманітність у підходах до розуміння та класифікації принципів адміністративних процедур, вважаємо доцільним виходити з розподілу принципів надання адміністративних послуг на: основоположні (загальні), організаційні та процедурні.

Основоположні (загальні) принципи надання адміністративних послуг відображають найбільш загальні засади функціонування інституту адміністративних послуг в соціально-правовому середовищі, формують загальне уявлення про публічно-сервісну діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Ці принципи визначені в Конституції України і є єдиними для всіх сфер публічного управління, мають фундаментальне значення для закріплення і регулювання усієї владно-розпорядчої діяльності в державі. До основоположних (загальних) принципів надання адміністративних послуг належать принципи: верховенства права, законності та юридичної визначеності; рівності перед законом.

Організаційні принципи стосуються організаційних засад інституту адміністративних послуг, розкривають вихідні положення, на яких ґрунтується державна політика у сфері надання адміністративних послуг, створюють необхідні умови для надання адміністративної послуги. Організаційні принципи надання адміністративних послуг визначені в Законі України «Про адміністративні послуги». До них належать принципи: стабільності; відкритості та прозорості; оперативності та своєчасності; доступності інформації про надання адміністративних послуг; захищеності персональних даних; раціональної мінімізації кількості документів та процедурних дій, що вимагаються для отримання адміністративних послуг; неупередженості та справедливості; доступності та зручності для суб'єктів звернень.

Процедурні принципи визначають керівні вимоги до процедури надання адміністративних послуг. Це є імперативні, безумовні, універсальні, закріплені однією або декількома нормами Закону України «Про адміністративну процедуру» керівні положення, які визначають порядок порушення та розгляду адміністративної справи з надання адміністративної послуги, процедурну діяльність адміністративного органу у адміністративному провадженні з надання адміністративних послуг та правовий статус

учасників такого провадження. Процедурні принципи спрямовані безпосередньо на визначення основних засад здійснення процедурних дій, що вчиняються адміністративним органом під час надання адміністративної послуги, і прийняття процедурних рішень з розгляду та вирішення справи. До процедурних принципів відноситься: обґрунтованість; безсторонність (неупередженість) адміністративного органу; добросовісність і розсудливість; пропорційність; відкритість; своєчасність і розумний строк; ефективність; презумпція правомірності дій та вимог особи; офіційність; гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; гарантування ефективних засобів правового захисту.

Висновки. Усе вищевикладене дає можливість сформулювати такі висновки.

Правова визначеність принципів АП відбувається на двох рівнях: конституційному та законодавчому. Конституційний рівень визначає загальні, основоположні засади публічного управління, одним із напрямом якого є й сфера надання адміністративних послуг. Законодавчий рівень визначає, по-перше, принципи державної політики у сфері надання адміністративних послуг, по-друге, встановлює керівні настанови для здійснення процедури надання адміністративних послуг.

Визначаючи необхідність класифікації принципів надання адміністративних послуг з метою виявлення зв'язків між ними та підкреслення їх властивостей, було запропоновано поділяти принципи надання адміністративних послуг на: основоположні (загальні), організаційні та процедурні.

Бібліографічний список

- Авер'янов, В. Б. та ін. (ред.), 2004. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка».
- Адамова, О. С., 2015. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*, 18, с. 19–24. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2015_18_6>.
- Битяк, Ю. П., Гаращук, В. М., Дьяченко, О. В. та ін., 2006. Адміністративне право України : підручник. В: Ю. П. Битяк (ред.). К. : Юрінком Інтер.
- Буличов, С. В., 2016. Характеристика принципів адміністративних послуг у сфері справляння податків і зборів. *Юридичний науковий електронний журнал*, 6, с. 241–244.
- Галуцько, В. та ін., 2018. *Адміністративне право України. Повний курс : підручник*. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС.
- Галуцько, В. В., Пихтін, М. П. та ін., 2011. Загальне адміністративне право. В: В. В. Галуцько (ред.). *Адміністративне право України : навчальний посібник : у 2-х т.* Херсон : ХМТ. Т. 1.
- Гончарук, С. Т., 2004. *Основи адміністративного права України : навчальний посібник*. К. : Аванпост-прим.
- Гриценко, І. С. та ін., 2015. Загальне адміністративне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер.
- Гуржій, Т. О. та Бодров, Ю. В., 2023. Поняття та сутність принципів адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*, 79(2), с. 41–48.

- Закон України Про адміністративні послуги № 5203-VI від 06.09.2012. *Верховна Рада України* [онлайн] Доступно: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>.
- Закон України Про адміністративну процедуру № 2073-IX від 17.02.2022. *Верховна Рада України* [онлайн] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.
- Коломоєць, Т. О. та Баранчик, П. О., 2012. *Принципи адміністративного права : монографія*. Запоріжжя : Поліграфічний центр «Сору Art».
- Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- Максіменцева, Н., 2017. Співвідношення принципів адміністративного права та принципів державного управління. *Підприємство, господарство і право*, 5, с. 215–218.
- Мілевський, А., 2019. Характеристика принципів адміністративних послуг, що надаються підрозділами Міністерства юстиції України. *Підприємство, господарство і право*, 6, с. 173–177.
- Пухтецька, А. А., 2014. *Європейські принципи адміністративного права : монографія*. В: В. Б. Авер'янов (ред.). Київ : Логос.
- Фулей, Т. І., 2003. *Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні*. Кандидат наук. Дисертація. Київ.
- Циганов, О. Г. та Бойко, І. В., 2013. Принципи надання адміністративних послуг. *Адміністративне право і процес*, 4 (6), с. 35–45.
- Шандрук, С. М., 2022. Базові принципи адміністративної процедури: зміст та класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*, 8, с. 365–367.

References

- Adamova, O. S., 2015. Poniattia pravovoi klasyfikatsii. *Chasopys tsyvilistyky* [onlain], 18, s. 19–24. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2015_18_6 (in Ukrainian)
- Averianov, V. B. at al (ed.), 2004. *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs: pidruchnyk: u 2 t. [Administrative law of Ukraine. Academic course: textbook: in 2 volumes]*. К. : TOV «Vydavnytstvo «Iurydychna dumka». (in Ukrainian)
- Bulychov, Ye. V., 2016. Kharakterystyka pryntsyviv administratyvnykh posluh u sferi spravliannia podatkov i zboriv [Characterization of the principles of administrative services in the field of tax and fee collection]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 6, s. 241–244 (in Ukrainian).
- Bytiak, Yu. P., Harashchuk, V. M., Diachenko, O. V. at al, 2006. *Administratyvne pravo Ukrainy : pidruchnyk [Administrative law of Ukraine: textbook]*. In: Yu. P. Bytiak (ed.). К. : Yurinkom Inter (in Ukrainian).
- Fulei, T. I., 2003. *Suchasni zahalnoliudski pryntsyvy prava ta problemy yikh vprovadzhennia v Ukraini [Modern universal principles of law and problems of their implementation in Ukraine]*. Kandydat nauk. Dysertatsiia. Kyiv (in Ukrainian).
- Halunko, V. at al, 2018. *Administratyvne pravo Ukrainy. Povnyi kurs : pidruchnyk [Administrative law of Ukraine. Full course: textbook]*. Kherson : OLDI–PLIuS. (in Ukrainian)

- Halunko, V. V., Pykhtin, M. P. et al., 2011. *Zahalne administratyvne pravo* [General administrative law]. In: V. V. Halunko (red.). *Administratyvne pravo Ukrainy : navchalnyi posibnyk : u 2-kh t. [Ukraine: textbook: in 2 volumes]*. Kherson : KhMT. Vol. 1. (in Ukrainian)
- Honcharuk, S. T., 2004. *Osnovy administratyvnoho prava Ukrainy : navchalnyi posibnyk [Fundamentals of administrative law of Ukraine: study guide]*. K. : Avanpost-prym. (in Ukrainian)
- Hrytsenko, I. S. et al., 2015. *Zahalne administratyvne pravo : pidruchnyk [General administrative law: textbook]*. Kyiv : Yurinkom Inter. (in Ukrainian)
- Hurzhi, T. O. and Bodrov, Yu. V., 2023. Poniattia ta sutnist pryntsyviv administratyvno-pravovoho rehuliuвання [The concept and essence of the principles of administrative and legal regulation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Pravo*, 79(2), p. 41–48. (in Ukrainian)
- Kolomoiets, T. O. and Baranchyk, P. O., 2012. *Pryntsyvy administratyvnoho prava : monohrafiia [Principles of administrative law: monograph]*. Zaporizhzhia : Polihrafichnyi tsentr «Copy Art». (in Ukrainian)
- Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-VR]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (in Ukrainian)
- Maksimentseva, N., 2017. Spivvidnoshennia pryntsyviv administratyvnoho prava ta pryntsyviv derzhavnoho upravlinnia [Correlation between the principles of administrative law and the principles of state management]. *Pidpriemstvo, hospodarstvo i pravo*, 5, p. 215–218. (in Ukrainian)
- Milevskiy, A., 2019. Kharakterystyka pryntsyviv administratyvnykh posluh, shcho nadaiutsia pidrozdilamy Ministerstva yustytzii Ukrainy [Characteristics of the principles of administrative services provided by units of the Ministry of Justice of Ukraine]. *Pidpriemstvo, hospodarstvo i pravo*, 6, s. 173–177. (in Ukrainian)
- Pukhtetska, A. A., 2014. *Yevropeiski pryntsyvy administratyvnoho prava : monohrafiia [European principles of administrative law: monograph]*. In: V. B. Averianov (ed.). Kyiv : Lohos (in Ukrainian).
- Shandruk, S. M., 2022. Bazovi pryntsyvy administratyvnoi protsedury: zmist ta klasyfikatsiia [Basic principles of administrative procedure: content and classification]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 8, p. 365–367 (in Ukrainian).
- Tsyhanov, O. H. and Boiko, I. V., 2013. Pryntsyvy nadannia administratyvnykh posluh [Principles of providing administrative services]. *Administratyvne pravo i protses*, 4 (6), s. 35–45 (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro administratyvni posluhy № 5203-VI vid 06.09.2012. [Law of Ukraine "On Administrative Services" dated September 6, 2012 No. 5203-VI]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>> (in Ukrainian).
- Zakon Ukrainy Pro administratyvnu protseduru № 2073-IX vid 17.02.2022. [Law of Ukraine "On Administrative Procedure" dated February No. 2073-IX 17, 2022]. *Verkhovna*

Rada Ukrainy [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>> (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 29.11.2023

Kravtsova T.

CONCERNING THE LEGAL DEFINITION AND CLASSIFICATION OF THE PRINCIPLES OF PROVISION OF ADMINISTRATIVE SERVICES

The article examines the legal definition of the principles of providing administrative services and proposes a system of these principles through their classification.

It has been found that the legal determination of the principles of AP occurs at two levels: constitutional and legislative.

The constitutional level determines the general, fundamental principles of public administration, one of the directions of which is the sphere of providing administrative services.

The legislative level determines, firstly, the principles of state policy in the field of providing administrative services, and secondly, it establishes guidelines for the implementation of the procedure for providing administrative services.

Determining the need to classify the principles of the provision of administrative services in order to identify the connections between them and emphasize their properties, it was proposed to divide the principles of the provision of administrative services into: basic (general), organizational and procedural.

Key words: *public administration, administrative law, public authority, administrative procedure, principles of administrative procedure, administrative services, principles of administrative services, principles of law, principles of administrative law.*

УДК 346.2:351.824(477)"364"

В. А. Легкова

В. В. Григор'єва

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Російське вторгнення зумовило прийняття неординарних рішень спрямованих задля стабілізації економічних процесів в країні. Зокрема, запровадження воєнного стану, створив необхідність активізації державної підтримки господарської діяльності за усіма галузями економіки, але особливе значення ті, які зорієнтовані на забезпечення оборони, продовольчу, енергетичну безпеку та інші, що спрямовані на відновлення інфраструктури.

У дослідженні здійснено аналіз інноваційних рішень запроваджених українською владою задля максимальної підтримки існуючих суб'єктів господарювання задля продовження здійснення господарської діяльності, а також надання спрощених, адаптивних процедур, задля розпочатку господарської діяльності. За аналізом запропонованих рішень їх можливо охарактеризувати які мали організаційний (нефінансових) та фінансовий характер, а також визначення етапів, які вже пройшла та повинна пройти Україна на шляху економічного відновлення. Важливим стало дослідження досвіду державної підтримки суб'єктів господарської діяльності в умовах військових дій ізраїльської держави.

Нова економічна політика повоєнних часів характеризується створенням державною владою прийнятних умов для здійснення господарської діяльності, із запровадженням максимальної державної підтримки. Наразі ми маємо можливість визначити перехід у системі державної підтримки від кризових рішень які були необхідні на початку повномасштабного вторгнення, до іншого етапу правового регулювання, який знаменує запровадження заходів які мають допомогти українським суб'єктам господарювання стати конкурентоспроможними на внутрішньому та зовнішніх ринках в умовах тривалих військових дій. Важливим також є розробка інструментів державного регулювання господарської діяльності за допомогою яких досягається не тільки стабілізація економіки в умовах військових дій, але й на її розвиток та повоєнне відродження.

Ключові слова. державна економічна політика, державне регулювання, інструменти державного регулювання, господарська діяльність, воєнний стан.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-26-36-46

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток господарської діяльності відіграє важливу роль в економічному розвитку будь-якої країни. Держава прагне створити сприятливі умови для діяльності та розвитку суб'єктів господарювання будь-якого

розміру та організаційно-правової форми. Саме тому державна підтримка розвитку господарської діяльності має бути спрямована на зменшення перепон та забезпечення швидкої адаптації до умов, що пов'язані із вторгненням РФ. Розробка та реалізація відповідних інструментів сприяння суб'єктам господарювання передбачає створення стимулів і використання матеріальних, фінансових та інших ресурсів для підтримки суб'єктів господарювання. Важливо, що державна влада продовжує працювати над розвитком господарської діяльності та створенням сприятливого середовища задля підтримки позитивних тенденцій у державі з метою забезпечення сталого економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна українська економіка, зокрема підприємництво, зіткнулися з багатьма викликами та труднощами, пов'язаними з російським вторгненням. В мирні часи було багато досліджень, що зосереджувалися на аналізі теоретичних та практичних аспектів функціонування малого та середнього бізнесу в країні та формування механізму його державного регулювання, шляхом розробки й реалізації системи державних програм, що спрямовані на сприяння розвитку господарської діяльності, включаючи науково-технічні, ресурсні, фінансові, консультативні та кадрові інструменти. Слід зазначити, що дослідження напрямів державної підтримки суб'єктів господарювання були і є предметом досліджень таких юристів-господарників, а саме: О. М. Вінник, Д. В. Задихайла, Д. А. Глушко, Н. В. Сментина, Т. В. Фоміна тощо. Питання формування державної економічної політики у повоєнні часи є предметом обговорення фахівцями різних галузей, як-то економіки, державного управління та безперечно юристів, щодо нормативно-правового забезпечення нової економічної політики. Саме тому сучасні виклики набули особливого значення та потребують комплексного дослідження в тому числі щодо державної підтримки діяльності суб'єктів господарювання.

Мета дослідження полягає в характеристиці правових механізмів державного регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану, зокрема інструментів державної підтримки суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Активна діяльність державної влади щодо реалізації державної економічної політики з метою підтримки суб'єктів господарської діяльності є неодмінним критерієм як подальшого розвитку економіки країни, так і зростання макроекономічних показників у цілому. У сучасній кризовій ситуації перед державною владою сьогодні стоїть одне з головних завдань, а саме розробка та реалізація ефективної державної політики у сфері стимулювання розвитку суб'єктів господарювання, зокрема створення сприятливого середовища для його підтримки та діяльності.

Згідно з опитуванням, проведеним у липні 2022 року, 28% власників і керівників українських компаній повідомили про припинення діяльності (порівняно з довоєнним часом), ще 25% працюють, але не на повну потужність. Основні причини, що перешкоджали відновленню та розвитку господарської діяльності під час війни: відсутність достатньої кількості клієнтів, капіталу, непередбачуваність ситуації в Україні, руйнування ланцюгів поставок (Кахнова, 2022).

Примітно, що з 24 лютого 2022 року суттєво змінилися сфери діяльності малого та середнього бізнесу. Станом на кінець серпня більшість зареєстрованих суб'єктів господарювання, які активно займаються роздрібною та оптовою торгівлею: їхня частка становить 30 відсотків усіх нових суб'єктів господарювання, у формі фізичних осіб-підприємців, відкритих за шість місяців від початку воєнного стану. За сучасними даними, найбільша частка новостворених суб'єктів господарювання, фізичних осіб-підприємців, припадає на роздрібну та оптову торгівлю, а також надання соціальної допомоги та діяльність громадських організацій. Це свідчить про готовність українців брати відповідальність за власну долю та долю інших і створювати нові робочі місця.

У свою чергу зазначасмо, що малий і середній бізнес фактично є основою економіки країни і може бути особливо вразливим під час воєнного стану. Великі мережеві компанії мають більше ресурсів і легше справляються з несприятливими умовами. Тому державна підтримка активної частини суспільства в особі малого підприємництва є дуже важливою. Це може бути нефінансова підтримка, адміністративного тягаря або фінансова: спрощена система оподаткування, зменшення податкового, надання доступу до кредитних ресурсів. Державна влада повинна визнати важливість малих і середніх суб'єктів підприємництва і забезпечити необхідну підтримку для їх стабільного функціонування в непередбачуваних ситуаціях, таких як воєнний стан. Майже чверть малого та середнього підприємництва вже заявляють про «повну відсутність резервів». У той же час близько третини говорять про свій «запас міцності» в кілька місяців. 22% мають можливість «постраждати» протягом місяця, перш ніж бути змушеними припинити роботу. Згідно з прогнозом МВФ, українська економіка цього року може скоротитися на 10% через війну. І це тільки в тому випадку, якщо війна не затягнеться (Кахнова, 2022).

Українська держава з проголошенням воєнного стану зробила важливі кроки, що були спрямовані на стабілізацію економіки та підтримки суб'єктів господарювання. Одні з перших кроків спрямованих на стабілізацію в сфері здійснення господарської діяльності, було прийняття Постанови №314 від 18 березня 2022 року, якою Кабінет Міністрів України встановив, що під час воєнного стану суб'єкти господарювання можуть отримати право на здійснення господарської діяльності, подавши декларацію. У цьому випадку їм не потрібно отримувати дозвільні документи (наприклад, ліцензії чи інші дозвільні документи) для видів господарської діяльності, які визначені в додатку 2 Постанови (Кабінет Міністрів України, 2022а). Безперечно прогресивним було запровадження цифровізації державних сервісів і послуг. Спільні заходи Міністерства цифрової трансформації з Міністерством економіки та Better Regulation Delivery Office (BRDO) анонсувало впровадження на порталі «Дія» нової послуги для бізнесу – «єДекларація» (Глушко, 2022). Саме такі рішення українського уряду ставили за мету спростити процедури та прискорити запровадження господарської діяльності під час воєнного стану.

Значним рішенням на шляху формування нової повоєнної економіки це використання фінансових інструментів підтримки суб'єктів господарювання та надання податкових пільг, а саме: можливість великому бізнесу скористатися спрощеною системою оподаткування та сплачувати єдиний податок, як і малий бізнес,

запровадження пільгової системи оподаткування фізичні особи – підприємців, звільнення від сплати податку за земельну ділянку (Закон України № 2118-IX, 2022; Закон України № 2120-IX, 2022; Закон України № 2142-IX, 2022).

Відповідно до законодавства, під час воєнного стану податкові перевірки скасовувалися, за винятком фактичних перевірок щодо можливості розрахунків картками. Ця позиція відповідає вимогам Національного банку щодо проведення безготівкових операцій у сучасних умовах для підтримки економіки України. Також варто зазначити, що під час воєнного чи надзвичайного стану пеня за порушення податкового законодавства не нараховується, а нарахована пеня може бути скасована. Це спрямовано на зменшення фінансового тиску на підприємства та підтримку їхньої стабільності під час непередбачених обставин, та регулюється Постановою Кабінету Міністрів №303 від 13 березня 2022 року. Отже, вся державна допомога, що буде надаватися під час воєнного стану буде допустимою державною допомогою без повідомлення Антимонопольного комітету України (Кабінет Міністрів України, 2022b).

Також передбачались пільги щодо можливості незастосування реєстраторів розрахункових операцій (далі – РРО) або програмних РРО. Так, Законом України від 03 березня 2022 року № 2118-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» було внесене зміни до розділ II «Прикінцеві положення» Закону № 265 яким доповнено пунктом 12, відповідно до якого тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України, санкції за порушення вимог Закону № 265 не застосовуються. Що так само спрямовувало засилля державної влади на створення сприятливих умов для відновлення роботи суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

Варто підтримати висновки щодо важливості застосування податкового стимулювання бізнесу, його дерегуляція та лібералізація в умовах воєнного стану як надзвичайно важливого кроку, «адже сплата податків є вирішальною умовою функціонування економіки країни», що спрямовано на сприяння стабілізації критично важливих сегментів економіки (Фоміна та Пугаченко, 2022).

Наступний крок, після перших антикризових рішень, спрямований саме на розбудову нової економічної політики в умовах воєнного стану, прийняття закону від 30.06.2023 № 3219-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» (далі Закон №3219-IX) який набув чинності 1 серпня 2023 року та передбачає часткове зняття обмежень на проведення контролюючими органами документальних перевірок, та містив положення щодо: відновлення документальних позапланових перевірок, зміни вимоги щодо формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок, поновлення на невикористаний строк перевірок, які були розпочаті та не завершені до 24 лютого 2022, крім тих, для яких встановлено мораторій.

Однак треба звернути увагу, що з поверненням перевірок законом №3219-IX передбачено скасування штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та пені, у разі якщо платник податків сплатить суму податкового зобов'язання протягом 30 календарних днів з дня отримання податкового повідомлення-рішення, то штрафні санкції (штрафи) та

пеня будуть скасовані, нарахованого за результатами документальних перевірок, які будуть відновлені або розпочаті з 1 серпня 2023 року та завершені до дня припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України. Водночас сума сплаченого податкового зобов'язання не підлягає оскарженню. Також, закон № 3219-IX передбачає зменшення розміру штрафних (фінансових) санкцій для фізичних осіб-підприємців, які є за єдиним податком, із 100 – 150 % до 25 – 50 % вартості проданих з порушенням товарів (робіт, послуг), відповідно. Але з урахуванням, що це не застосовується до суб'єктів які: зареєстровані платниками ПДВ; здійснюють діяльність з продажу підакцизних товарів; технічно складних побутових товарів, що підлягають гарантійному ремонту; лікарських засобів; виробів медичного призначення; ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння.

З прийняттям закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів про відміну мораторію на проведення податкових перевірок» від 09.11.2023 № 3453-IX (далі Закон № 3453-IX) яким посилено контрольно-наглядові функції та з 1 грудня 2023 року відновлено проведення документальних перевірок, але частково мораторій зберігає дію відносно суб'єктів платників єдиного податку I та II групи, а також «за місцезнаходженням об'єктів оподаткування чи об'єктів, пов'язаних з оподаткуванням, які станом на дату початку тимчасової окупації/бойових дій/можливих бойових дій були розташовані на таких територіях» (Закон України № 3453-IX, 2023).

Зміни так само відбулись й у системі використання реєстраторів розрахункових операцій (далі – РРО) або програмних РРО, з прийняттям закону № 3219-IX відновлено відповідальність за порушення порядку здійснення розрахунків за товари (послуги). Важливо наголосити, що вказаним законом передбачено звільнення від відповідальності за порушення вимог Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від, вчинені ними при продажу товарів, наданні послуг: на тимчасово окупованих рф територіях України, – по дату завершення тимчасової окупації відповідних територій; територіях активних бойових дій, – по дату завершення бойових дій на відповідних територіях; територіях можливих бойових дій, – по дату припинення можливості бойових дій на відповідних територіях (крім відповідальності за порушення порядку здійснення розрахункових операцій при продажу підакцизних товарів) (Закон України № 265/95-ВР, 1995).

Важливо звернути увагу, що низька законів про внесення змін у податкове законодавство, прийнято у рамках Меморандуму про економічну та фінансову політику від 08 грудня 2022 року (Меморандум..., 2022), та має на меті відновлення системи бюджетних надходжень та «надання можливості податковим органам здійснювати контрольно-перевірочні заходи при наявності ризиків недотримання несумлінними суб'єктами господарювання вимог законодавства».

Як неодноразово зазначалося, державна підтримка – важливий аспект розвитку економіки й підприємництва зокрема для країни яка вже тривалий час знаходиться у воєнному стан. Саме тому важливо досліджувати та аналізувати досвід інших країн, які мають позитивні результати розвитку економіки в особливих умовах. Яскравим прикладом є досвід економіки Ізраїлю, із прикладом реалізації державної підтримки підприємництва. До

основних та дієвих засобів за допомогою яких здійснюється державної підтримки бізнесу в Ізраїлі можна віднести:

1. спрощений процес реєстрації: швидкий і ефективний процес реєстрації бізнесу, який допомагає зменшити адміністративні перешкоди для підприємців.
2. фінансова підтримка: ізраїльський уряд надає фінансову підтримку малому бізнесу за допомогою різноманітних програм, таких як гранти, субсидії, позики під низькі відсотки та інвестиційні фонди;
3. підтримка інновацій: активно підтримує інноваційні стартапи та технологічні компанії, надаючи фінансову підтримку, доступ до інкубаторів і акселераторів і сприяючи контактам з потенційними інвесторами.

Насамперед зазначимо, що саме завдяки державній підтримці впровадження інновацій у виробництво, Ізраїль став високотехнологічною країною, яка виробляє сучасну оборонну продукцію, програмне забезпечення, цифрові комунікації, біотехнології, фармацевтику та конкурентні на світовому ринку ринки з найсучаснішими інноваційні нанотехнології. У цій країні також динамічно розвивається виробництво електронних і біомедичних приладів, хімікатів, транспортного обладнання та продуктів харчування. Ізраїльські компанії в основному використовують передовий досвід таких партнерів, як США та країни ЄС, але не обмежуються вузьким колом країн при налагодженні співпраці.

Податкова система в Ізраїлі використовує прогресивний підхід, за яким люди з вищими доходами оподатковуються більше, а люди з нижчими доходами — менше. Це повною мірою спрямоване на досягнення цілі підвищити працездатність і запобігти тому, щоб громадяни з низьким рівнем доходу опинилися за межею бідності. Наприклад, люди з низькими доходами, які заробляють менше 6310 шенкелів (1700 доларів США) на місяць, сплачують 10% податку. Заможні громадяни з доходом понад 12 тис. доларів на місяць сплачують 48-50% податку (Ціна держави, 2016).

Запропонована система допомагає забезпечити соціальну справедливість, зберігаючи стимули до праці та підтримку малозабезпечених громадян. Однак, необхідно зазначити, що із збільшенням доходу ставка податку збільшується лише для кожного додаткового рівня доходу, без урахування мінімальної податкової пільги та попереднього рівня ставки податку на прибуток. У результаті сума податку, розрахована для кожного окремого рівня, додається до попереднього нижчого рівня ставки податку, а не стягується за єдиною високою ставкою на всю суму доходу громадянина. Також, в Ізраїлі не стягується прибутковий податок з працівників, які виконують низькокваліфіковану роботу, а завдяки прогресивній системі оподаткування держава стимулює до праці як низько кваліфікованих, так і висококваліфікованих працівників. Такий підхід до оподаткування доходів громадян свідчить про те, що влада країни розглядає людський капітал як найважливіший ресурс економіки, а не сировину чи виробничі потужності.

Створюючи малі підприємства, підприємці сприяють зайнятості, сплачують місцеві податки та збори, створюють пенсійні накопичення. Це особливо цінним у складних економічних ситуаціях, спричинених воєнним станом. Очевидно, що позитивна динаміка тут незначна і зміни не миттєві, але розглядати їх необхідно

комплексно і в стратегічному вимірі. Війна призводить до збільшення ризиків в економіці, таких як: ризик втрати постачання, втрати споживачів, зростання цін на енергоносії та інші ризики. Тому важливо бути готовим до ризиків і мати плани боротьби з ними.

Досвід Ізраїлю може бути дуже корисним для України, особливо за умови досягнення суспільного консенсусу та вироблення єдиної державної політики підтримки вітчизняного бізнесу. Ізраїль довів, що ефективна державна економічна політика обмежується не лише швидким зростанням і розширенням ринків, але також включає здатність підтримувати стабільність у часи економічного спаду за допомогою розумного урядового протекціонізму. Підтримка експорт орієнтованих галузей та державне регулювання в умовах фінансової та економічної кризи виявилися успішними в ізраїльській економіці, що дозволило країні зберегти стабільність і прискорити відновлення.

Використання ізраїльського досвіду може дати цінні ідеї та стратегії розвитку конкурентоспроможної економіки України. Однак при реалізації таких заходів важливо враховувати специфіку української економіки та контекстуальні фактори. Фінансова система, зокрема податкова має бути скориговано з метою сприяння розвитку підприємництва й інвестицій та забезпечення справедливого розподілу податкового тягаря. Стимулювання господарської діяльності може включати різні інструменти, такі як надання фінансової підтримки, зменшення адміністративних перешкод і спрощення процедур. Адже саме в наш час повинні бути прийняті найважливіші рішення підтримки та розвитку української економіки не тільки у повоєнні часи але й на подальший розвиток з повної відбудови країни. Саме тому важливим є накопичення людського капіталу, що вимагає інвестицій у навчання та розвиток робочої сили, що сприятиме підвищенню кваліфікації працівників та підтримці інноваційного розвитку, що сприятиме суб'єктам господарювання розробити нові продукти та послуги, підвищити ефективність виробництва та найняти більш бажаних працівників.

Висновок. Отже зазначимо, що розробка заходів щодо стабілізації бізнес-клімату та реформування системи державного регулювання господарської діяльності є найважливішими та пріоритетними інструментами розвитку економіки в умовах воєнного стану. Проблема необхідності стимулювання та забезпечення подальшого розвитку господарської діяльності є актуальною сьогодні в Україні на всіх рівнях: державному, регіональному та безпосередньо в самому бізнес-секторі. Рішення цієї проблеми відкриває можливості для процесу відновлення та модернізації економіки, прискорення та переведення на інноваційний шлях розвитку, який будується на основі пошуку найбільш ефективних моделей підтримки суб'єктів господарювання в сучасних реаліях. Проведені дослідження свідчать, що з моменту проголошення воєнного стану державною владою створювалися максимально прийнятні умови для здійснення господарської діяльності, запроваджувалася належна державна підтримка. Наразі ми можемо визначити перехід до іншого етапу правового регулювання який знаменує запровадження заходів державного регуляторної політики спрямованої на повернення контроль-наглядних функцій в сфері господарської діяльності. Однак слід зазначити, що серед запропонованих владою заходів не простежується системного рішення

підтримки суб'єктів підприємництва, що знаменує нерівномірну динаміку розвитку цих процесів у найближчому майбутньому.

Бібліографічний список

- Глушко, А. Д., 2022. Деретуляція бізнес-середовища в Україні в умовах воєнного стану. *Економічна безпека: держава, регіон, підприємство* : матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Полтава, 29 вересня 2022 р. Полтава : Національний університет імені Ю. Кондратюка, 2022. С. 24 Доступно: <<https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/11497/1/%D0%93%D0%BB%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE.pdf>>
- Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів про відміну мораторію на проведення податкових перевірок № 3453-IX від 09.11.2023. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3453-20#Text>>
- Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану № 2118-IX від 03.03.2022. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>>
- Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану № 2120-IX від 15.03.2022. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>>
- Закон України Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану № 2142-IX від 24.03.2022. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>>
- Закон України Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг № 265/95-ВР від 06.07.1995. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text>>
- Кабінет Міністрів України, 2022а. Постанова про деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану № 314 від 18.03.2022 р. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text>> (дата звернення: 12.10.2023).
- Кабінет Міністрів України, 2022б. Постанова Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану № 303 від 13.03.2022 р. *Верховна Рада України* [онлайн]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>>
- Кажнова, М., 2022. Грантування бізнесу під час війни: яку фінансову допомогу можна отримати від держави на розвиток власної справи? *Юридична газета онлайн* [онлайн] Доступно: <<https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/grantuvannya-biznesu-pid-chas-viyni-yaku-finansovu-dopomogu-mozhna-otrimati-vid-derzhavi-na-rozvitok.html>>

Меморандум про економічну та фінансову політику від 08 грудня 2022 року [online]
Доступно: <[https://mof.gov.ua/storage/files/Loi_PMB\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Loi_PMB(1).pdf)>

Фоміна, Т. В. та Пугаченко, О. Б., 2022. Податкове стимулювання діяльності суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану в Україні. *Modern Technology and Innovative Technologies*, 20(2), p. 113–123. DOI: 10.30890/2567-5273.2022-20-02-053

Ціна держави, 2016. *Деякі уроки Ізраїлю для України* [онлайн] Доступно: <<https://cost.ua/333-lesson-israel/>>

References

Fomina, T. V. and Puhachenko, O. B., 2022. Podatkove stymuliuvannya diialnosti subiektiv hospodariuvannya v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Tax incentives for business entities under martial law in Ukraine]. *Modern Technology and Innovative Technologies*, 20(2), p. 113–123. DOI: 10.30890/2567-5273.2022-20-02-053 (in Ukrainian)

Hlushko, A. D., 2022. Derehuliatsiia biznes-seredovyschcha v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Deregulation of the business environment in Ukraine under martial law]. *Ekonomichna bezpeka: derzhava, rehion, pidpriemstvo* : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii, m. Poltava, 29 veresnia 2022 r. Poltava : Natsionalnyi universytet imeni Yu. Kondratiuka, 2022. P. 24 Available at: <<https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/11497/1/%D0%93%D0%BB%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%BE.pdf>> (in Ukrainian)

Kabinet Ministriv Ukrainy, 2022a. Postanova pro deiaki pytannia zabezpechennia provadzhennia hospodarskoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu № 314 vid 18.03.2022 r. [Resolution on some issues of ensuring the conduct of economic activity under martial law No. 314 dated 03/18/2022]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text>> (Accessed: 12.10.2023) (in Ukrainian).

Kabinet Ministriv Ukrainy, 2022b. Postanova Pro prypynennia zakhodiv derzhavnoho nahliadu (kontroliu) i derzhavnoho rynkovoho nahliadu v umovakh voiennoho stanu № 303 vid 13.03.2022 r. [Resolution No. 303 of March 13, 2022, on the termination of measures of state supervision (control) and state market supervision under martial law]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text>> (in Ukrainian)

Kakhnova, M., 2022. Hrantuvannia biznesu pid chas viiny: yaku finansovu dopomohu mozhna otrymaty vid derzhavy na rozvytok vlasnoi spravy? [Granting business during the war: what financial assistance can be received from the state for the development of one's business?] *Yurydychna hazeta online* [online] Available at: <<https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/grantuvannya-biznesu-pid-chas-viyni-yaku-finansovu-dopomogu-mozhna-otrimati-vid-derzhavi-na-rozvitok.html/>> (in Ukrainian)

Memorandum pro ekonomichnu ta finansovu polityku vid 08 hrudnia 2022 roku [Memorandum on economic and financial policy dated December 8, 2022] [online] Available at: <[https://mof.gov.ua/storage/files/Loi_PMB\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Loi_PMB(1).pdf)> (in Ukrainian)

- Tsina derzhavy, 2016. *Deiaki uroky Izrailiu dlia Ukrainy [Some lessons of Israel for Ukraine]* [onlain] Available at: <<https://cost.ua/333-lesson-israel/>> (in Ukrainian)
- Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv pro vidminu moratorii na provedennia podatkovykh perevirok № 3453-IX vid 09.11.2023 [Law of Ukraine On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws on lifting the moratorium on tax audits No. 3453-IX dated November 9, 2023]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [onlain]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3453-20#Text>> (in Ukrainian)
- Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo osoblyvosti opodatkuvannia ta podannia zvitnosti u period dii voiennoho stanu № 2118-IX vid 03.03.2022 [Law of Ukraine On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the peculiarities of taxation and reporting during the period of martial law No. 2118-IX dated 03.03.2022]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [onlain]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>> (in Ukrainian)
- Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dii norm na period dii voiennoho stanu № 2120-IX vid 15.03.2022 [Law of Ukraine On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the application of norms for the period of martial law No. 2120-IX dated 03/15/2022]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [onlain]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>> (in Ukrainian)
- Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia zakonodavstva na period dii voiennoho stanu № 2142-IX vid 24.03.2022 [Law of Ukraine On Amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the improvement of legislation for the period of martial law No. 2142-IX dated March 24, 2022]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [onlain]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>> (in Ukrainian)
- Zakon Ukrainy Pro zastosuvannia reiestratoriv rozrakhunkovykh operatsii u sferi torhivli, hromadskoho kharchuvannia ta posluh № 265/95-VR vid 06.07.1995 [Law of Ukraine on the use of registrars of settlement operations in the field of trade, public catering and services No. 265/95-BP of 07/06/1995]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [onlain]. Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text>> (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 30.11.2023

**Lehkova V.,
Grygor`yeva V.**

STATE SUPPORT FOR THE ACTIVITIES OF ECONOMIC ENTITIES UNDER MARTIAL LAW

The Russian invasion led to the adoption of extraordinary decisions aimed at stabilizing economic processes in the country. In particular, the introduction of martial law created the need to intensify state support for economic activities in all sectors of the economy, but of particular importance are those that are focused on defense, food, energy security and others aimed at restoring infrastructure.. The analysis of innovative decisions introduced by the Ukrainian authorities in order to maximize the support of existing business entities for the continuation of economic activity, as well as the provision of simplified, adaptive procedures for starting economic activity, is carried out. According to the analysis of the proposed solutions, it is possible to characterize them, which were organizational (non-financial) and financial in nature, as well as determine the stages that Ukraine has already passed and should go through on the path of economic recovery. The study of the experience of state support for economic entities in the conditions of military operations of the Israeli state was important.. The new economic policy of the postwar period is characterized by the creation by the state power of acceptable conditions for economic activity, with the introduction of maximum state support. Now we have the opportunity to determine the transition in the system of state support from the crisis decisions that were necessary at the beginning of a full-scale invasion to another stage of legal regulation, which marks the introduction of measures that should help Ukrainian business entities to become competitive in the domestic and foreign markets in the conditions of prolonged hostilities. It is also important to develop instruments of state regulation of economic activity with the help of which not only stabilization of the economy in the conditions of hostilities is achieved, but also on its development and post-war revival.

Keywords: *state economic policy, state regulation, instruments of state regulation, economic activity, martial law.*

УДК 352.071(477)"364"

Ю. В. Камардіна

М. О. Демченко

МУНІЦИПАЛЬНА РЕФОРМА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ УКРАЇНИ: ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто теоретико-правові підходи щодо визначення проблемних аспектів законодавчого регулювання та практики реалізації муніципальної реформи в Україні в умовах воєнного стану. Звернена увага на те, що навіть в умовах воєнного стану, визначена подальша необхідність у реформуванні місцевого самоврядування як невід'ємної передумови та чиннику виконання стратегічного курсу держави – інтеграції у Європейський Союз. Звертається увага на те, що муніципальна реформа це процес, що включає певний комплекс організаційно-правових заходів, які призводять до суттєвих змін у системі місцевого самоврядування, зумовлених суспільними потребами та засадами формування ефективного місцевого самоврядування за європейськими стандартами (децентралізація та субсидіарність), спрямованих на задоволення інтересів громадян відповідної території в усіх сферах життєдіяльності та узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Проаналізовано проблеми законодавчого регулювання та практики реалізації муніципальної реформи та наголошено на тому, що у сьогоденних непростих умовах критично важливо, продовжувати законотворчу діяльність над вдосконалення розвитку інститутів місцевого самоврядування, пов'язаних перш за все з євроінтеграційними процедурами та комплексом післявоєнної відбудови держави. Встановлено, що першим напрямком очевидно є територіальний концепт, що, у свою чергу, потребує чіткої визначеності та конкретизації стосовно порядку, підстав, критеріїв післявоєнного формування територіальних громад та законодавчого визначення їх адміністративних центрів. Другий напрямок прямо пов'язаний із обсягом компетенції органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади та їх посадових осіб, адже на сьогоднішній день все також актуальною залишається низка невирішених проблем. Третій напрям спрямований, насамперед, на збільшення обсягу фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, необхідних для реалізації ними законодавчо визначених повноважень. Значною важливістю характеризуються питання адміністрування та надання доступу до місцевих податків та зборів, зокрема це перегляд питання про податок на доходи фізичних осіб.

Ключові слова: реформа, муніципальна реформа, європейська інтеграція, місцеве самоврядування, децентралізація.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-26-47-58

Постановка проблеми. Впровадження та реалізація муніципальної реформи зазнає своєї надзвичайної актуальності останні часи, що насамперед обґрунтовується по-

перше, впровадженням інноваційних організаційно-правових механізмів децентралізації, а по-друге активізацією та стимулюванням процесів європейської інтеграції, у результаті чого перед Українською державністю гостро постала необхідність у прискоренні процесів адаптації, в особливості системи місцевого самоврядування до стандартів Європейського Союзу.

Одним із реальних, оптимальних та цілком здійснених способів запровадження та реалізації модернізаційних змін є повноцінне проведення реформування місцевого самоврядування, що прямим чином спричинить осучаснення та так званій «апгрейд» механізму публічного управління. Безумовно, це потребує одночасної реалізації усіх теоретико-наукових розроблень на практиці, при цьому пристосувавши їх до сьогочасних суспільно-правових реалій.

З іншого боку, перед державою незмінно поставало фактичне завдання у функціонуванні цілісного та дієвого механізму публічного управління, максимально приближеного та відповідального громадським інтересам суспільства.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Концепт якісної реалізації трансформування місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади постає перманентним об'єктом численних суперечливих думок та неоднозначних позицій вчених-науковців та правників-практиків. Це є доволі позитивним явищем, адже абстрактність, дискусійність думок надає ресурси всебічного та повномірного дослідження неоднорідної правової природи процесу. Серед актуальних на сьогодні питань пошуку механізмів відбудови України та реформування місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади доцільно виокремити дослідження таких авторів, як: В.І. Борденюк, І.П. Голосніченко, А.П. Заєць, Р.А. Калюжний, В.В. Корженко, М.І. Корнієнко, Н.Я. Лепіш, Н.Р. Нижник, І.С. Пирога, Я.П. Павлович-Сенета, В.Я. Тацій, С.О. Телешун, П.М. Ткачук та інші. Випуск аналітичної доповіді Національного інституту стратегічних досліджень «Роль місцевого самоврядування у забезпеченні стійкості на тилкових, фронтових та тимчасово окупованих територіях» у 2023 р. був концептуально присвячений аналізу особливостей функціонування територіальних громад у тилкових, фронтових, тимчасово окупованих та звільнених від окупації областях. Відомості про діяльність органів управління як місцевого, так і регіонального рівня доволі чітко та конструктивно відображаються на офіційних сторінках органів державної влади різних рівнів, а також у засобах масової інформації. З огляду на те, що дослідження реформи децентралізації влади проводиться динамічно та прогресивно, викладення та демонстрація реального стану реформи є надзвичай актуальним практичним завданням.

Мета наукової статті – теоретико-правовий аналіз проблемних аспектів законодавчого регулювання та практики реалізації муніципальної реформи в Україні в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Впровадження та повноцінне проведення муніципальної реформи в Україні йде майже з часів здобуття статусу незалежності, і що не дивно, необхідність у неї з часом не слабшає, навпаки з кожним роком постає все гостріше та наполегливіше. Саме питання правового становища територій, формування громадської влади на місцях і загалом проблеми місцевого самоврядування займають

важливе місце у розвитку конституційного права. Насамперед комплексна галузь місцевого самоврядування забезпечує ефективне регулювання питань місцевого значення, а також реалізує основні соціальні права та свободи громадян на місцевому рівні. Більше того, важливість даного інституту підкреслюється особливою увагою з боку центральної влади у питанні вибору моделі локальних територіальних утворень.

Для ефективної організації місцевого самоврядування, велике значення має розуміння та обґрунтоване застосування двох базових принципів - централізації та децентралізації. В них чітко сфокусовані багато проблем державного та соціально-економічного розвитку та, відповідно, правового забезпечення. У багатьох країнах вибір таких форм обумовлений місцевими особливостями економічного, соціального, національно-культурного, етнонаціонального розвитку.

Комплексно досліджуючи ці процеси, без перебільшення можна стверджувати, що становлення, функціонування, перетворення у сфері місцевого самоврядування можна назвати окремий самостійний вид реформ - муніципальних реформ. Муніципальна реформа, як модернізація публічної влади, полягає у пошуку балансу між централізацією та децентралізацією, які безпосередньо пов'язані з діяльністю місцевого самоврядування, оптимальністю її конструкції, засобів, способів, методів і форм здійснення, її адекватністю соціальним потребам та досягнутому рівню політико-правової культури у суспільстві.

Муніципальна реформа розглядається як важливий структурний елемент конституційної модернізації суспільного устрою та державного устрою сучасних держав. Так, з одного боку, національні правові системи схильні до впливу інтеграційних процесів, а з іншого - суспільні процеси в державах значною мірою характеризуються тенденціями до внутрішньої регіоналізації та муніципалізації, тобто децентралізації публічної влади та забезпечення територіальних громад реальними правовими, організаційними, фінансовими можливостями самостійного вирішення питань місцевого значення.

Необхідно відзначити, що децентралізація публічної влади та муніципалізація суспільного життя є важливим елементом конституційної реформи у будь-якій демократичній та правовій державі, оскільки сучасна держава декларує на законодавчому рівні абсолютне сприйняття європейських стандартів, важливе місце серед яких займають загальновизнані стандарти локальної демократії та місцевого самоврядування.

Аналізуючи саму сутність та юридико-філософський зміст реформування (у тому числі - конституційного та муніципального реформування), насамперед, необхідно правильно визначити поняття «муніципальна реформа», включаючи етимологію цього терміну, встановити належні цілі, завдання, принципи та концептуальні основи сучасних реформ.

Так, у загальному значенні реформа (франц. *reform* – перетворення) у будь-якій сфері життєдіяльності людини означає «перетворення, зміну, перебудову перевлаштування чого-небудь» (Скопненко та Цимбалюк, 2006, с. 597). В Українській Юридичній енциклопедії термін «реформа» (франц. *reform*, від лат. *reformare* – перетворювати, поліпшувати) - процес кардинальних, часто тривалих за часом

перетворень відповідних сторін суспільного життя, державно-правових інститутів, окремих структур тощо. Реформи, як правило, змінюють і модернізують форму та зміст відповідних суспільних відносин, не порушуючи при цьому їхніх принципових засад (Горбатенко, 2003, с.303).

Таким чином, ми бачимо, що будь-яка реформа має сенс лише тоді, коли вона має важливі та актуальні цілі реформування, соціально-політичного та правового значення, які, у свою чергу, визначаються конкретними завданнями, на вирішення яких спрямовані відповідні дії компетентних органів, установ, посадових осіб, цілком справедливим та у разі проведення муніципальних реформ з ініціативи глави держави як вищої посадової особи, за своїм конституційно-правовим становищем уособлює стратегічний напрям суспільного розвитку та гарантує забезпечення та подальший розвиток базових цінностей суспільства протягом певного історико-правового періоду.

Враховуючи, що наведені аргументи є досить актуальним науково-практичним завданням у контексті визначення функціональної ролі держави у забезпеченні подальшого розвитку місцевого самоврядування, вбачається доцільним обґрунтування концепту запровадження муніципальної реформи як суспільно-правового явища. Питання, що являє собою реформування місцевого самоврядування нерідко є яскравим предметом спорів та неоднозначних думок вчених та правників. На сьогодні в науці конституційного права проведено небагато наукових досліджень щодо визначення поняття «муніципальна реформа» у вітчизняній муніципально-правовій науці. Так, у дисертації «Муніципальна реформа в Україні та державах-членах Європейського Союзу в умовах європейської міждержавної інтеграції: порівняльно-правове дослідження» надано узагальнююче визначення цьому поняттю, та пропонується як робоча гіпотеза таке визначення муніципальної реформи: «це вид правової реформи, певний комплекс організаційно-правових заходів, які призводять до суттєвих змін у системі місцевого самоврядування, що обумовлюються суспільними потребами формування за європейськими стандартами та принципами (децентралізації та субсидіарності) ефективного місцевого самоврядування з метою задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальної громади» (Камардіна, 2020, с.49).

Також слід зазначити наявність окремих досліджень вчених, у яких виокремлено фрагменти муніципальної реформи. Так, С.О. Кравченко вважає, що муніципальна реформа це процес, який включає зміни, що охоплюються становленням та розвитком інституту місцевого самоврядування, їх взаємовідносинами з органами виконавчої влади, розподілом функцій та повноважень між ними (співвідношення централізації та децентралізації), відповідне перетворення адміністративно-територіальною устрою, а також створення правової та ресурсної, передусім фінансово-економічної бази місцевого самоврядування (Кравченко, 2014). На думку Г. В. Іваненко муніципальна реформа має забезпечити активну реалізацію місцевої демократії в Україні, налагодити взаємовідносини між центральними установами та владними структурами регіонів, передбачити засоби та методи правового нагляду за державною власністю для вирішення соціально-економічних проблем регіону, вирішувати кадрові проблеми в системі місцевого самоврядування (Іваненко, 2007, с. 12). А ось вже сам процес реформування

місцевого самоврядування повинен здійснюватися, за позицією С. Серьогіна, з дотриманням Конституції та законів України, положень Європейської хартії місцевого самоврядування, а також таких принципів: верховенство права; відкритість, прозорість та громадська участь; повсюдність місцевого самоврядування; субсидіарність; доступність публічних послуг; підзвітність та підконтрольність органів і посадових осіб місцевого самоврядування територіальній громаді; підконтрольність органів місцевого самоврядування органам виконавчої влади у питаннях дотримання Конституції та законів України; правової, організаційної та фінансової спроможності місцевого самоврядування; державної підтримки місцевого самоврядування; партнерство між державою та місцевим самоврядуванням; сталого розвитку територій (Серьогін та Гончарук, 2015).

Основною метою муніципальної реформи, на думку О.В. Краснікової, є: формування сучасної системи місцевого самоврядування, підвищення відповідальності держави за розвиток місцевого самоврядування та усунення недоліків, які серйозно впливають на здійснення самоврядної діяльності на місцях (Краснікова, 2004, с. 3).

Основними завданнями муніципальної реформи, за позицією О. Скрипнюк, є: досягнення належного та ефективного розподілу повноважень між центральною владою та окремими адміністративно-територіальними одиницями; створення ефективної та стабільної системи функціонування територіальних громад та їх установ, забезпечення прозорості цієї діяльності та мінімізація умов для корупції; створення умов для безпосередньої участі мешканців у вирішенні важливих місцевих проблеми; забезпечення організаційної та фінансової самостійності територіальних громад та наближення їх до європейських стандартів; надання більшості адміністративних послуг на рівні конкретних адміністративно-територіальних одиниць; формування дієвих місцевих бюджетів; створення умов, що сприяють сталому розвитку територіальних громад; створення умов для належного матеріального, фінансового та іншого ресурсного забезпечення виконання завдань і функцій територіальних громад (Скрипнюк, 2010).

Погоджуючись з думкою О.О. Майданник, здійснення муніципальної реформи в Україні вимагає дослідження більш глибоких проблем, а саме «проблем законодавчого регулювання та практичного функціонування місцевого самоврядування, створення належного наукового підґрунтя для його реформування відповідно до вимог міжнародних стандартів» (Майданник, 2017, с.37).

Різноманітність і невизначеність підходів до реформування місцевого самоврядування не зменшують цінності проведеного дослідження, а навпаки, задовольняють потребу в його систематизації. Підсумовуючи науково-теоретичні основи реформування місцевого самоврядування та інтеграції України до ЄС, слід зазначити, що основною метою муніципальної реформи є формування системи місцевого самоврядування за європейськими принципами сучасної системи місцевого самоврядування. Інтеграція означає появу нової якості у формуванні європейської соціальної системи, яка виходить за межі співробітництва і спрямована на формування єдиної структури з наддержавними ознаками. Процес європейської інтеграції є складним за своєю природою, включає багато етапів і має різні форми (Курко, 2004). Європейська інтеграція України відбуватиметься в контексті того, що Україна поділяє ці цінності, а

тому українські євроінтеграційні документи та міжнародні угоди, а також чинне законодавство мають ґрунтуватися на них (Вишняков, 2006, с. 267). І щоб досягти належного розуміння західної правової традиції, необхідно широко і систематично використовувати європейські стандарти для формулювання та функціонування правових і державних інституцій, інститутів громадянського суспільства та їх відносин з державою, впровадження в усіх сферах життя країни верховенства права з безумовним визнанням вищої юридичної сили Конституції України (Kelbia, Zakharchyn etc., 2021, р. 113-117).

Інтеграція України до ЄС є пріоритетним зовнішньополітичним напрямом, визначеним законодавством, у свою чергу, необхідно визнати наслідки входження до правового простору Європейського Співтовариства та розробити конституційно-правові механізми, які створюють можливості для вжиття заходів щодо правової інтеграції в Європейське співтовариство. Сучасний період муніципальної реформи в Україні характеризується пошуком напрямків здійснення мети – це формування за європейськими принципами сучасної системи місцевого самоврядування, яка була б здатна задовольнити інтереси жителів територіальних громад, при цьому, поняття муніципальної реформи невіддільно від сутності суб'єкта відповідної трансформаційної діяльності – територіальної громади.

Україна як перспективна та економічно процвітаюча держава за час свого незалежного існування зазнала численну кількість політичних, економічних та соціальних перетворень, які тим чи іншим чином явно продемонстрували важливість децентралізації як інструменту забезпечення стабільності та ефективності державного курсу.

Що ж являє собою механізм децентралізації? Позитивним при обґрунтуванні цього суспільно-правового явища є його конкретність та віддаленість від абстрактності, оскільки сам процес децентралізації однозначно визначається вченими як система процесів розподілу та передачі певної частини владних ресурсів, компетенцій та, у свою чергу, і відповідальності від центральних органів виконавчої влади до рівня місцевих органів самоврядування, що становить собою фактичне викорінення або мінімізацію централізаційних процесів (Кремена, 2014, с. 265-266).

Вченими теоретиками та власне самими практиками юристами багаторазово доводилася аргументація щодо правової несприйнятливості надмірної централізації в системі функціонування органів місцевого самоврядування, що безперечно призводить до згубного впливу концентрації державної влади на суспільні процеси; порушення порядку функціонування інститутів громадської ініціативи; відсутності прозорості та відкритості прийнятих рішень та, власне, відсутності забезпечення можливостей та умов для участі громадськості у державних процесах. Крім того, не виключеним є те, що вищезгадані процеси, як можливі наслідки посиленої централізації у загальному вигляді мають змогу привести до занепаду інституту локальної демократії.

Децентралізація є відносно новим інституціональним утворенням, що набула свого поширення як одне із державних спрямувань у 2020 році, з моменту набрання юридичної сили Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», що, у свою чергу, ставила перед собою декілька пріоритетних цілей, одна із яких – реформа публічного управління. Безумовно,

досягненню цієї мети має передувати започаткування механізму децентралізації державної влади, що прямим чином повинен вплинути на правовідносини між державою та громадськістю. Ця реформа насамперед передбачала створення умов та надання достатнього обсягу владних повноважень органам місцевого самоврядування для вирішення питань локального значення, уникаючи при цьому залучення центральних та (або) вищого органу виконавчої влади, а також надання органам муніципального значення фінансової автономії (Татарин та Войтович, 2017, с. 45). Як можна побачити, зазначені стратегічні перетворення направлені ніяк інакше, як на зменшення та мінімізацію централізації влади та відходження від вертикальної системи державного управління.

Децентралізація в Україні уже визнана успішною, але вона потребує подальшого розвитку, і на цьому шляху потрібно зміцнити інституції місцевого самоврядування через надання їм відповідної правової бази. Але треба звернути увагу на те, що початок 2022 року трохи загальмував реформу і це природно, бо повномасштабне вторгнення росії загальмувало усі здорові процеси в Україні, але усі розуміють, що змінювати вектор руху реформи неможливо.

Наразі, одним із основних спеціалізованих напрямлень діяльності Комітету Верховної Ради у режимі воєнного стану є саме розробка вичерпного переліку законопроектів, що своєю метою мають ні що інше, як продовження та посилення децентралізаційних процесів.

Про це свідчать низка законопроектів: «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (7283) та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування», «Про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення» (6319), «Про публічні консультації» (4254), «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування» (6401) тощо.

На підставі низки висунутих законопроектів логічно стверджувати про те, що проблемні питання післявоєнної розбудови та відновлення держави, а також активізації євроінтеграційних процесів є надзвичай актуальними та гостро поставленими навіть в умовах воєнного стану. В особливості, необхідним є внесення певних змін до Конституції України, прийняття законодавчого акту про місцеве самоврядування, відповідно до якого громада матиме статус юридичної особи, дорівнюючись при цьому до аналогії держав Європи. Підвищеного рівня уваги у цьому аспекті заслуговують саме ті напрямки та законопроекти, реалізація яких вимагає правова дійсність.

Перша категорія актуальних питань реформування місцевого самоврядування прямим чином пов'язані з інститутом відповідальності посадових осіб органів місцевої влади та аспектами прозорості їх діяльності. Слід зазначити, що відповідальність зазначених посадових осіб розуміється, як відповідальність не тільки перед законом, а і перед громадськістю. У цьому концепті все ще неприйнятими є два спеціалізованих нормативно-правових акта, що відповідно мають статус законопроектів. Такими є законопроект № 4298 «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні

адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні», спроби законодавчого закріплення якого продовжується вже 2 роки та законопроект № 6401 «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування», що на даний момент має статус «готується на друге читання».

Друга категорія питань, вирішення яких наразі є необхідним, пов'язана насамперед не із системним реформуванням, а з демонструванням реактивної політики держави.

Найяскравішим втіленням цього є законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з підтримки сектору безпеки і оборони України» (9559-д).

Та нарешті, до третьої категорії актуальних проблемних питань слід віднести законопроекти, що спеціалізуються на регуляції євроінтеграційних процесів. Так, відбулось прийняття законопроекту «Про міжрегіональне транскордонне співробітництво органів місцевого самоврядування» у першому читанні, редакція якого, у свою чергу, була погоджена з Європейською комісією та Європейським комітетом регіонів, а також є у англomовному варіанті.

Значної уваги у питанні євроінтеграції слід приділити також важливості ухвалення законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання участі державних органів та органів місцевого самоврядування в реалізації програм та проєктів міжнародної технічної допомоги та транскордонного співробітництва» (10284) про залучення коштів.

Висновки. Таким чином, розглядаючи реалізацію реформування місцевого самоврядування в умовах децентралізації державної влади, слід концентруватись на питанні подальшого розвитку інститутів місцевого самоврядування, пов'язаних перш за все із євроінтеграційними процедурами та комплексом післявоєнної відбудови держави.

Першим напрямком очевидно є територіальний концепт, що, у свою чергу, потребує чіткої визначеності та конкретизації стосовно порядку, підстав, критеріїв післявоєнного формування територіальних громад та законодавчого визначення їх адміністративних центрів.

Другий напрямок прямо пов'язаний із обсягом компетенції органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади та їх посадових осіб, адже на сьогоднішній день все також актуальною залишається низка невирішених проблем.

Третій напрям спрямований, насамперед, на збільшення обсягу фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, необхідних для реалізації ними законодавчо визначених повноважень. Значною важливістю характеризуються питання адміністрування та надання доступу до місцевих податків та зборів, зокрема це перегляд питання про податок на доходи фізичних осіб.

Актуальною залишається потреба у прийнятті законопроектів, що регулюватимуть питання стосовно комунальної власності, юридичної відповідальності органів місцевого самоврядування, механізмів залучення та стимулювання громадськості до прийняття рішень, удосконалення та подальшого розвитку різних форм народовладдя, локальної

демократії, формування конкурентних засад служби в органах місцевого самоврядування тощо.

Вкрай позитивним державним здобутком є факт продовження та категорична відмова від призупинення подальшого провадження реформи децентралізації у режимі воєнного стану. Слід зазначити, що, хоча теперішнє положення характеризується зменшенням та сповільненням прийняття децентралізаційних законопроектів, такі зміни є тимчасовими, адже спричиненні здебільшого зміщенням законодавчого фокусу та пріоритетів у сторону вирішення проблем воєнного стану.

Бібліографічний список

- Вишняков, О. К., 2006. Основа спільного правового середовища України та Європейського Союзу. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*, Т. 5, с. 262–267.
- Горбатенко, В. П. 2003. *Реформа*. В : *Юридична енциклопедія: в 6 тт.* Київ: «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана. Т. 5: П – С
- Іваненко, Г. В., 2007. Конституційна модель правової держави: шляхи її удосконалення і реалізації. Кандидат наук. Дисертація. Нац. університет внутрішніх справ. Київ.
- Камардіна, Ю. В., 2020. *Муніципальна реформа в Україні та державах-членах Європейського Союзу в умовах європейської міждержавної інтеграції: порівняльно-правове дослідження*. Кандидат наук. Дисертація. Інститут Законодавства Верховної Ради України. Київ.
- Кравченко, В. В., 2014. Проблеми законодавчого закріплення компетенції місцевого самоврядування в контексті реформ місцевого самоврядування в Україні. *Аспекти публічного управління*, 11–12 (13–14), с. 13–21.
- Краснікова, О. В., 2004. *Конституційна відповідальність в системі захисту правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування*. Кандидат наук. Дисертація. Одеська національна юридична академія. Одеса.
- Кремена, О. Л., 2014. Проблеми децентралізації в Україні. *Молодий вчений*, 12 (15), с. 265-268.
- Курко, М. Н., 2004. *Діяльність Міністерства внутрішніх справ України щодо європейської інтеграції: організаційно-правові засади*. Кандидат наук. Дисертація. Національний університет внутрішніх справ. Харків.
- Майданник, О. О., 2017. Становлення та розвиток Української моделі місцевого самоврядування. *Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 8 грудня 2017 р.). Київ: ТОВ «Підприємство ВІ.ЕН.ЕЙ», с. 36-42. Доступно: <https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Tezy_conf_08_12_17_site.pdf> (дата звернення: 12.11.2023).
- Серьогін, С. М. та Гончарук, Н. Т., 2015. Теоретичні засади та основні напрями реформування місцевого самоврядування й децентралізації влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*, 4, с. 111–120.
- Скопненко, О. І. та Цимбалюк, Т. В., 2006. *Сучасний словник іномовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень*. Київ : Довіра.

- Скрипнюк, О., 2010. Теоретичні засади реформування системи місцевого самоврядування в Україні на сучасному етапі. *Юридична Україна*, 1, с. 10-15.
- Татарин, Н. Б. та Войтович, В. В. 2017. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 11, с. 159–162.
- Kelbia, S., Zakharchyn, N, Samilo, A., Koveino, Y., Pundor, I. and Shyshko, V., 2021. The rule of law as a fundamental principle of the functioning of the legal system of democratic countries. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research*, 11(2), Special Issue XXI, pp. 113–117. Available at: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110221/papers/A_19.pdf>.

References

- Horbatenko, V. P. 2003. Reforma [Reform]. In: *Yurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia]*: in 6 vol. Kyiv: «Ukrainska entsyklopediia» imeni M.P. Bazhana. Vol. 5. (in Ukrainian).
- Ivanenko, H.V., 2007. *Konstytutsiina model pravovoi derzhavy: shliakhy yii udoskonalennia i realizatsii [The constitutional model of the legal state: ways of improvement and implementation]*. Kandydat nauk. Dysertatsiia Nats. Universtytet vnutrishnikh sprav. Kyiv. (in Ukrainian).
- Kamardina, Yu.V., 2020. *Munitsypalna reforma v Ukraini ta derzhavakh-chlenakh Yevropeiskoho Soiuzu v umovakh yevropeiskoi mizhderzhavnoi intehratsii: porivnialno-pravove doslidzhennia [Municipal reform in Ukraine and the member states of the European Union in the context of European interstate integration: a comparative legal study]*. Kandydat nauk. Dysertatsiia. Instytut Zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. Kyiv. (in Ukrainian).
- Kelbia, S., Zakharchyn, N, Samilo, A., Koveino, Y., Pundor, I. and Shyshko, V., 2021. The rule of law as a fundamental principle of the functioning of the legal system of democratic countries. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research*, 11(2), Special Issue XXI, 113-117. Available at: <http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110221/papers/A_19.pdf>.
- Krasnikova, O. V., 2004. *Konstytutsiina vidpovidalnist v systemi zakhystu pravovoho statusu subiektiv mistsevoho samovriaduvannia [Constitutional responsibility in the system of protection of the legal status of subjects of local self-government]*. Kandydat nauk. Dysertatsiia. Odeska natsionalna yurydychna akademiia. Odesa. (in Ukrainian).
- Kravchenko, V. V., 2014. Problemy zakonodavchoho zakriplennia kompetentsii mistsevoho samovriaduvannia v konteksti reform mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Problems of legislative consolidation of local self-government competence in the context of local self-government reforms in Ukraine]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 11–12 (13–14), p. 13–21. (in Ukrainian).
- Kremena, O.L., 2014. Problemy detsentralizatsii v Ukraini [Problems of decentralization in Ukraine]. *Molodyi vchenyi*, 12 (15), p. 265–268. (in Ukrainian).
- Kurko, M.N., 2004. *Diiialnist Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy shchodo yevropeiskoi intehratsii: orhanizatsiino-pravovi zasady [Activities of the Ministry of Internal Affairs*

- of Ukraine regarding European integration: organizational and legal foundations*]. Kandydat nauk. Dysertatsiia. Natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv. (in Ukrainian).
- Maidannyk, O.O., 2017. Stanovlennia ta rozvytok Ukrainskoi modeli mistsevoho samovriaduvannia [Formation and development of the Ukrainian model of local self-government]. *Tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Kyiv, 8 hrudnia 2017 r.). Kyiv: TOV «Pidpryemstvo VI.EN.EI», s. p6-42. Available at: <https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Tezy_conf_08_12_17_site.pdf> (Accessed:12.11.2023). (in Ukrainian).
- Serohin, S. M. and Honcharuk, N. T., 2015. Teoretychni zasady ta osnovni napriamy reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia y detsentralizatsii vlady v Ukraini [Theoretical principles and main directions of local self-government reform and decentralization of power in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 4, p. 111–120. (in Ukrainian).
- Skopnenko, O. I. and Tsymbaliuk, T. V., 2006. *Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv: blyzko 20 tys. sliv i slovospoluchen* [Modern dictionary of foreign words: about 20,000 words and phrases]. Kyiv: Dovira. (in Ukrainian).
- Skrypniuk, O., 2010. Teoretychni zasady reformuvannia systemy mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini na suchasnomu etapi [Theoretical principles of reforming the system of local self-government in Ukraine at the current stage]. *Yurydychna Ukraina*, 1, p. 10–15. (in Ukrainian).
- Tataryn, N. B., Voitovych, V. V. 2017. Mistsevi biudzhety yak finansova baza mistsevoho samovriaduvannia [Local budgets as a financial base of local self-government]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 11, p. 159-162. (in Ukrainian).
- Vyshniakov, O.K., 2006. Osnova spilnoho pravovoho seredovyscha Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu [The basis of the common legal environment of Ukraine and the European Union]. *Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii*, T. 5, p. 262–267. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 27.11.2023

Kamardina Y.V.

Demchenko M.O.

MUNICIPAL REFORM IN THE CONDITIONS OF THE MARITAL STATE OF UKRAINE: LEGISLATIVE REGULATION AND PROBLEMS OF IMPLEMENTATION

The article examines theoretical and legal approaches to identifying problematic aspects of legislative regulation and the practice of implementing municipal reform in Ukraine under martial law. Attention is drawn to the fact that even in the conditions of martial law, the further need for reforming local self-government is determined as an integral prerequisite and factor for the implementation of the strategic course of the state - integration into the European Union. Attention is drawn to the fact that municipal reform is a process that includes a certain set of organizational and legal measures that lead to significant changes in the system of local self-government, determined by social needs and the principles of the formation of effective local self-government according to European standards (decentralization and subsidiarity), aimed at satisfying the interests of the citizens of the respective territory in all spheres of life and coordinating the interests of the state and territorial communities.

The problems of legislative regulation and the practice of implementation of municipal reform are analyzed and it is emphasized that in today's difficult conditions it is critically important to continue legislative activities to improve the development of local self-government institutions, primarily related to European integration procedures and the complex of post-war state reconstruction. It was established that the first direction is obviously the territorial concept, which, in turn, requires clear definition and specification regarding the procedure, grounds, criteria for the post-war formation of territorial communities and the legislative definition of their administrative centers. The second direction is directly related to the scope of competence of local self-government bodies, executive authorities and their officials, because a number of unresolved problems remain relevant today. The third direction is aimed, first of all, at increasing the amount of financial capabilities of local self-government bodies, necessary for the implementation of their legally defined powers. Issues of administration and providing access to local taxes and fees are characterized by considerable importance, in particular, the revision of the issue of personal income tax.

The need for the adoption of bills that will regulate issues related to communal property, legal responsibility of local self-government bodies, mechanisms for involving and stimulating the public in decision-making, improvement and further development of various forms of people's power, local democracy, formation of competitive principles of service in local self-government bodies, etc., remains relevant.

An extremely positive state achievement is the fact of continuation and categorical refusal to suspend the further implementation of the decentralization reform in the martial law regime. It should be noted that, although the current situation is characterized by a decrease and a slowdown in the adoption of decentralization bills, such changes are temporary, because they are mostly caused by a shift in legislative focus and priorities towards solving the problems of martial law.

Keywords: *reform, municipal reform, European integration, local self-government, decentralization.*

УДК 343.1

І. В. Калініна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Наукова стаття присвячена розробці та обґрунтуванню логічно взаємопов'язаних теоретичних висновків щодо процесуального статусу неповнолітнього у кримінальному судочинстві, формулюванню на їх основі рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. Авторкою зазначено, що формування та закріплення процесуального статусу залежать від ряду чинників, серед яких слід виділити вік особи. Вплив цього чинника на регламентацію процесуального статусу неповнолітніх у кримінальному судочинстві розглядається як основна теоретична засада подальшого дослідження.

У науковій роботі аргументується, що особливості реалізації кримінального процесуального статусу неповнолітніх пов'язані із визначенням їх право- та дієздатності у кримінальному судочинстві. За загальним правилом неповнолітні є обмеженими у своїй правосуб'єктності. По-перше, вони не можуть бути суб'єктами широкого спектра правових відносин, а по-друге, у тих сферах, де вони виступають суб'єктами правових відносин, їх дієздатність обмежена законом.

Авторка констатує, що у кримінальній процесуальній науці можна спостерігати своєрідну перевагу інтересу дослідників на користь неповнолітніх обвинувачених або підозрюваних. Питанням кримінального провадження щодо неповнолітніх приділяється порівняно з питаннями захисту прав та інтересів неповнолітніх потерпілих або ж свідків набагато більше уваги. Представлені положення по-новому визначають місце та роль неповнолітньої особи у кримінальному процесі.

Ключові слова: процесуальний статус; неповнолітня особа; кримінальне провадження; кримінальне судочинство; неповнолітній підозрюваний; неповнолітній обвинувачений; неповнолітній свідок; неповнолітній потерпілий.

DOI 10.34079/2226-3047-2023-13-26-59-67

Постановка проблеми. Нині одним із пріоритетних напрямків розвитку світової спільноти визнається забезпечення належної охорони прав і законних інтересів неповнолітніх, запобігання кримінальним правопорушенням серед цієї категорії осіб та захист прав тих, хто вже вступив у конфлікт із законом. З цією метою Організацією Об'єднаних Націй (ООН) було прийнято низку нормативних документів, що встановлюють мінімальні стандарти у цій сфері, у тому числі у поводженні з неповнолітніми правопорушниками та під час здійснення правосуддя.

Україна у 1991 р. ратифікувала (Верховна Рада УРСР, 1991.) Конвенцію ООН про права дитини 1989 р. (Організація Об'єднаних Націй, 1989), яка має обов'язкову силу для країн-учасниць, і цим взяла на себе зобов'язання її виконувати. Для цього потрібно було привести у відповідність до положень цієї Конвенції національне законодавство та

правозастосовну практику. Поширення і закріплення в країні основних принципів зазначеної Конвенції є й у кримінальному процесуальному законодавстві України. Зокрема, чинний Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України також ураховує норми міжнародного законодавства щодо неповнолітніх.

Метою нашого дослідження є розробка та обґрунтування логічно взаємопов'язаних теоретичних висновків щодо процесуального статусу неповнолітнього у кримінальному судочинстві, формулювання на їх основі рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. Формування та закріплення процесуального статусу залежать від ряду чинників, серед яких слід виділити вік особи. Вплив цього чинника на регламентацію процесуального статусу неповнолітніх у кримінальному судочинстві ми розглядаємо як основну теоретичну засаду подальшого дослідження.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, показує, що питанням правового та процесуального статусу неповнолітньої особи у кримінальному провадженні взагалі й процесуальним статусам неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого та свідка зокрема приділяється увага в сучасній юридичній літературі. Окремі аспекти зазначеного питання розглядали у своїх роботах О.Г. Бабенко, І.О. Бандурка, М.О. Карпенко, В.О. Коновалова, Г.Ю. Нікітіна-Дудікова, О.Є. Соловйова, Г.О. Стрілець та інші. Проте питання, пов'язані із узагальненням та визначенням особливостей процесуального статусу неповнолітніх у кримінальному судочинстві України в юридичній літературі досліджено недостатньо. Тож, недостатня розробленість зазначених питань, наявність правових прогалин, а також необхідність проведення наукового дослідження щодо процесуального статусу неповнолітніх у кримінальному судочинстві, свідчить про актуальність проблеми та зумовлює вибір теми нашої статті.

Виклад основного матеріалу. З юридичної точки зору вік особи розглядається як показник можливості засвоєння та виконання нею правових вимог, більш того, вік особи вказує на спроможність особи бути не пасивним об'єктом правового регулювання, а активним його суб'єктом. Досягнення певного віку передбачає здатність особи брати участь у доволі широкому колі правовідносин, реалізуючи свої права, виконуючи обов'язки та відповідаючи за свої дії. Незважаючи на виділення відповідних вікових етапів, що мають місце у різних науках, спільним для них є встановлення єдиної межі, після досягнення якої людина, як правило, набуває майже всіх якостей, що входять до предмета вивчення цих наук. Таким рубежем зазвичай виступає повноліття. Це дає підставу для виділення двох вікових груп осіб – повнолітніх і неповнолітніх, що не заперечує більш дрібного поділу у їх межах (Коновалова, 2006, с. 108).

Вік – це юридично значуща обставина (юридичний факт), яка обумовлює особливий тип правових зв'язків – загальних (загальнорегулятивних), а у подальшому існуванні вік особи стає юридичною умовою, що впливає на визначення правоздатності. Характеризуючись відносною стабільністю і тривалим періодом існування, упродовж якого вік особи може неодноразово (у поєднанні з іншими чинниками) викликати настання правових наслідків, його можна визнати юридичним фактом-станом.

Фактичною основою такого стану є недостатній рівень психофізіологічного розвитку особи, який певним чином унеможливує здійснення нею юридично значущих дій. Як відмічається у Преамбулі Конвенції ООН (Організація Об'єднаних Націй, 1989) дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження.

Із наведеного випливає, що неповноліття – це юридично значущий стан, пов'язаний із рівнем психофізіологічного розвитку особи, наслідком якого є встановлення певних обмежень її правових можливостей, компенсація яких здійснюється завдяки дії особливих юридичних механізмів. Неповноліття як юридичний факт-стан істотно позначається на регламентації правового статусу неповнолітніх взагалі у праві та в окремих його галузях, зокрема – процесуального статусу у кримінальному процесуальному праві.

Відповідно, у кримінальному судочинстві у рамках кримінального процесуального статусу особи можна відокремити кримінальні процесуальні статуси повнолітніх та неповнолітніх осіб. Останній буде відрізняти, а разом з тим об'єднувати усіх неповнолітніх у кримінальному процесі, їх особливе процесуальне становище. Зазначена особливість полягає у тому, що зазвичай можливість участі неповнолітніх у судочинстві в якості конкретного суб'єкта визначається відповідно до психологічного, а не вікового критерію, а також у тому, що власні права вони реалізують за допомогою представників. Тож, у процесуальному статусі неповнолітніх повинні бути враховані їх особливості і, безумовно, ці особливості мають бути унормовані як відповідні складові кримінального процесуального статусу неповнолітньої особи. Разом з цим, будь-який неповнолітній, безвідносно до майбутньої ролі у кримінальному судочинстві наділяється й загально-процесуальними правами (наприклад, правом на недоторканність особи).

Особливості реалізації кримінального процесуального статусу неповнолітніх пов'язані із визначенням їх право- та дієздатності у кримінальному судочинстві. За загальним правилом неповнолітні є обмеженими у своїй правосуб'єктності. По-перше, вони не можуть бути суб'єктами широкого спектра правових відносин, а по-друге, у тих сферах, де вони виступають суб'єктами правових відносин, їх дієздатність обмежена законом. Кримінальний процесуальний статус неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення, повністю збігається із статусом дорослої особи (повнолітнього підозрюваного, обвинуваченого) і знаходить своє відображення у відповідних статтях КПК України, що закріплюють зміст елементів статусу цих суб'єктів кримінального процесу. Але, враховуючи специфіку загального впливу неповноліття, як юридичного факту-стану, неповнолітні у кримінальному судочинстві взагалі і неповнолітні, що вчинили кримінальне правопорушення зокрема, у порівнянні з повнолітніми учасниками кримінальної процесуальної діяльності, як загальне правило, фактично обмежені у своїй правосуб'єктності (право- та дієздатності). Компенсація існуючих обмежень здійснюється завдяки участі додаткових суб'єктів – захисника та законного представника, а також завдяки запровадженню додаткових гарантій захисту їх прав і законних інтересів з боку держави (глава 38 КПК України «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх»). Узяті разом вони виступають як прояв охоронного режиму щодо неповнолітніх та доповнюють обмеженість їх кримінального процесуального статусу.

Звідси випливає, що неповнолітні, які вчинили кримінальне правопорушення, у кримінальному судочинстві України наділені обмеженим кримінальним процесуальним статусом. Визнання повної чи обмеженої дієздатності неповнолітніх суттєво впливає на зміст елементів їх процесуального становища у кримінальному процесі та взаємовідносини із захисником і законним представником.

У нормах КПК України закріплюється принцип підвищеної юридичної охорони неповнолітніх, як того вимагають Пекінські правила (Ліга 360, [б.д.]). Вони підкреслюють, що особливий порядок провадження у справах неповнолітніх діє поруч із основними процесуальними гарантіями, передбаченими ст. 14 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права (Організація Об'єднаних Націй, 1966). Підвищена юридична охорона неповнолітніх має місце в українському законодавстві незалежно від їх правового становища (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, свідок) або тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Охоронний режим виявляється у проголошенні у законі привілеїв для вікової групи неповнолітніх. Це проявляється насамперед у тому, що для неповнолітнього передбачено режим подвійного представництва його інтересів – законного представника та захисника.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 44 КПК України якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник. А ч. 2 ст. 52 КПК України закріпила, що обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою (п. 1); щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою (п. 2) (КПК України, 2012).

Основу будови кримінального процесуального статусу неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення, становитиме відповідний кримінальний процесуальний статус особи дорослого підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, виходячи з єдності природи участі у кримінальному процесі, з відповідною його адаптацією до психофізіологічних особливостей неповнолітнього. Тому процесуальний статус неповнолітнього, який вчинив кримінальне правопорушення, повинен являти собою змінений кримінальний процесуальний статус повнолітнього підозрюваного, який відповідає можливостям його сприйняття, усвідомлення, реалізації саме неповнолітнім, і відповідно, включати не тільки загально відомі процесуальні права та обов'язки, а й так би мовити спеціальні – неповнолітньої особи.

Розглядаючи процесуальний статус неповнолітнього підозрюваного у кримінальному процесі О.Г. Бабенко зазначає, що можна сформулювати таке визначення поняття «неповнолітній підозрюваний»: це особа, яка у формальному та сутнісному аспекті досягла мінімального віку для притягнення до кримінальної відповідальності та щодо якої висунуто підозру у формальному або матеріальному прояві. Формальний прояв висунення підозри неповнолітньому підозрюваному пов'язаний з оформленням кримінальних процесуальних документів, що констатують підозру, – повідомлення про

підозру, протокол затримання. Матеріальний прояв висунення підозри неповнолітньому підозрюваному треба ототожнювати із здійсненням будь-яких процесуальних дій, спрямованих на викриття неповнолітнього (незалежно від наявності у нього процесуального статусу) у скоєнні кримінального правопорушення (Бабенко, 2020, с. 180-181).

Одним із головних правил кримінального судочинства щодо неповнолітніх є його максимальна індивідуалізація. У центрі судочинства знаходиться особистість неповнолітніх і причини їх правопорушень, тож зазначені особливості під час розслідування повинні бути вивчені максимально.

Вміння слідчого виявляти індивідуально-психологічні особливості особи, яка потрапила до сфери дії кримінального процесу, дозволяє вирішити наступні завдання :

а) кримінально-правові (встановити осудність, форму вини, мотив злочину, емоційний стан підлітка в момент вчинення кримінального правопорушення, обставини, що впливають на ступінь і характер відповідальності, призначити справедливий вид і міру покарання тощо);

б) кримінальні процесуальні (обрати запобіжний захід, отримати інформацію, що має доказове значення, визначити доцільність проведення судово-психологічної або судово-психіатричної експертизи тощо);

в) криміналістичні (висунути версії, вибрати тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій тощо);

г) завдання попередження злочинності неповнолітніх (виховний вплив слідчого на правопорушника під час досудового розслідування, виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину тощо) (Карпенко, 2004, с. 15-16).

Серед проблем, що виникають у процесі проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх, виділяють як процесуальні (наприклад, відсутність педагогів або психологів при проведенні допитів неповнолітніх свідків, або недостатній досвід роботи спеціалістів саме з такою категорією осіб, а до участі в допитах неповнолітніх і слідчих (розшукових) діях, що проводяться з ними, в окремих випадках в якості законних представників залучаються особи, які не відповідають вимогам чинного законодавства України), проблеми тактичного характеру (наприклад, складність встановлення психологічного контакту з неповнолітнім у ході допиту), так і проблеми організаційного характеру (наприклад, неможливість провести слідчі дії в умовах, що виключають візуальне спостереження), недостатнє технічне оснащення кабінету слідчого з урахуванням психо-емоційного стану неповнолітньої особи, з якою проводяться слідчі (розшукові) дії, тощо (Бандурка, 2021, с. 48).

Проте слід констатувати, що у кримінальній процесуальній науці можна спостерігати своєрідну перевагу інтересу дослідників на користь неповнолітніх обвинувачених або підозрюваних. Питанням кримінального провадження щодо неповнолітніх приділяється порівняно з питаннями захисту прав та інтересів неповнолітніх потерпілих або ж свідків набагато більше уваги.

На необхідність удосконалення низки положень кримінального процесуального законодавства, які стосуються захисту прав та інтересів неповнолітніх потерпілих, вказує О.Є. Соловійова. Авторка зазначає, що важливого значення набуває дослідження

комплексного підходу щодо вдосконалення правового положення неповнолітніх потерпілих, як учасників кримінальних процесуальних відносин, а також покращання системи гарантій їх прав, свобод та інтересів, а саме обов'язкового представництва неповнолітнього потерпілого; виділення окремого провадження щодо неповнолітнього потерпілого; відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди в повному обсязі; здійснення судового розгляду в закритому засіданні тощо (Соловйова, 2021, с. 347).

Правовий статус дитини, потерпілої в кримінальному провадженні зокрема від злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості, має низку особливостей, пов'язаних із: необхідністю забезпечення дотримання права дитини на таємницю особистого й сімейного життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції, повагу до честі та гідності дитини; забезпечення дотримання права дитини на захист від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого та брутального поводження, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання. Слід урегулювати й проблемні питання, пов'язані з необхідністю: залучення до кримінального провадження як законного представника неповнолітнього, так і захисника, адже сторони кримінального провадження мають рівні права у змагальному кримінальному судочинстві; забезпечення реалізації прав, свобод й обов'язків дитини у кримінальному провадженні, урахувавши її вікові, інтелектуальні та психологічні особливості, за умови максимального забезпечення міжнародних стандартів (Нікітіна-Дудікова, 2020, с. 91).

Отже, неповноліття особи у кримінальному судочинстві має такі правові наслідки як встановлення правових обмежень щодо неї та запровадження додаткових юридичних засобів захисту її прав та законних інтересів. Існування цих особливостей передбачає їх обов'язкове законодавче урахування при формуванні кримінального процесуального статусу неповнолітньої особи, враховуючи те, що неповнолітні у кримінальному процесі, поряд із загально-процесуальними правами, обов'язками (як суб'єкти кримінального процесу), повинні наділятися і спеціально-процесуальними правами, обов'язками (саме неповнолітніх як суб'єктів кримінального процесу). Це стосується не тільки тих з них, хто вчинив кримінальне правопорушення, а й взагалі усіх осіб віком до вісімнадцяти років, що залучені до кримінального провадження.

Висновок. Враховуючи подальшу інтеграцію нашої країни до світового співтовариства, існує необхідність удосконалення нормативно-правової регламентації кримінального процесуального статусу неповнолітніх у кримінальному судочинстві. Актуальним залишається питання подальшого відокремлення кримінального провадження щодо неповнолітніх за рахунок диференціації його процесуальної форми, спеціалізації слідчих, прокурорів та суддів. Відзначимо, що кримінальні процесуальні норми повинні враховувати особливості неповнолітніх (фізіологічні, соціальні, психологічні) як суб'єктів кримінального процесу та учасників кримінальних процесуальних відносин. Це повинно знаходити своє відображення у їх змісті та характері регулювання правовідносин за участю цих осіб.

Бібліографічний список

- Liga 360, [б.д.] *Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила) 1985 р.* [online]. Доступно: <<https://ips.ligazakon.net/document/MU85321>> (дата звернення: 18.10.2023)
- Бабенко, О. Г., 2020. Поняття неповнолітнього підозрюваного. *Правовий часопис Донбасу*, 3 (72), с. 177-182.
- Бандурка, І. О., 2021. Кримінально-процесуальне регулювання слідчих дій за участю неповнолітнього. *Наше право*, 3, с. 43–53.
- Верховна Рада УРСР, 1991. Постанова Про ратифікацію Конвенції про права дитини № 789-12 від 27.02.1991 р. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12#Text>> (дата звернення: 20.10.2023)
- Карпенко, М. О., 2004. *Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх*. Кандидат наук. Дисертація. Харків.
- Коновалова, В. Е., 2006. Допрос: тактика и психология. Харьков : СПД ФЛ Вапнярчук. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012 р.: *Верховна Рада України [онлайн]* Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> (дата звернення: 18.10.2023)
- Нікітіна-Дудікова, Г. Ю., 2020. Правовий статус дитини, потерпілої від злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості, *Ūridična psihologія*, 27, с. 87-94.
- Організація Об'єднаних Націй, 1966. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73 р. *Верховна Рада України [онлайн]* Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text> (дата звернення: 19.10.2023)
- Організація Об'єднаних Націй, 1989. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р. *Верховна Рада України* [online]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text> (дата звернення 20.10.2023)
- Соловійова, О. Є., 2021. Щодо процесуального статусу неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики*, с. 345-348.

References

- Babenko, O., 2020. Ponyattya nepovnlitn'oho pidozryuvanoho [The concept of a juvenile suspect]. *Pravovyyu chasopys Donbasu – Legal Journal of Donbas*, 3 (72), p. 177-182 [in Ukrainian]
- Bandurka, I., 2021. Kryminal'no-protsesual'ne rehulyuvannya slidchykh diy za uchastyu nepovnlitn'oho [Criminal procedural regulation of investigative actions involving a minor]. *Nashe pravo – Our Law*, 3, p. 43-53 [in Ukrainian]
- Karpenko, M., 2004. *Osoblyvosti provadzhennya v spravakh pro zlochyyny nepovnlitnikh*. [Peculiarities of proceedings in cases involving crimes by minors]. Kandydat nauk. Dysertatsiia. Kharkiv [in Ukrainian]
- Konvalova, V., 2006. Dopros: taktyka y psykholohyya [Interrogation: tactics and psychology], Khar'kov. [in Russian]

- Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 4651-VI vid 13.04.2012 r.: [Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> [in Ukrainian]
- Liga 360, [n.d.] Minimal'ni standartni pravyla OON, shcho stosuyut'sya vidpravlennya pravosuddya stosovno nepovnitnikh (Pekins'ki pravyla) 1985 r. [UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules)]. [online] Available at: <<https://ips.ligazakon.net/document/MU85321>> [in Ukrainian]
- Nikitina-Dudikova, H., 2020. Pravovyy status dytyny, poterpiloyi vid zlochynu proty statevoyi svobody ta statevoyi nedotorkanosti [Legal status of a child victim of a crime against sexual freedom and sexual integrity], *Ūridična psihologiâ*, (27), p. 87–94 [in Ukrainian]
- Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii, 1966. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava, ratyfikovanyi Ukazom Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR № 2148-VIII vid 19.10.73 r. [The International Covenant on Civil and Political Rights]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text> [in Ukrainian]
- Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii, 1989. Konventsiiia pro prava dytyny vid 20.11.1989 r. [Convention on the Rights of the Child]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text> [in Ukrainian]
- Solovyova, O., 2021. Shchodo protsesual'noho statusu nepovnitn'oho poterpiloho u kryminal'nomu provadzhenni [Concerning the procedural status of a minor victim in criminal proceedings]. *Aktual'ni problemy kryminal'noho protsesu ta kryminalistyky – Current problems of the criminal process and criminalistics*, p. 345-348 [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada URSR, 1991. Postanova Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro prava dytyny № 789-12 vid 27.02.1991 r. [On the ratification of the Convention on the Rights of the Child]. *Verkhovna Rada Ukrainy* [online] Available at: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-12#Text>> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 30.11.2023

Kalinina I.

FEATURES OF THE PROCEDURAL STATUS OF MINORS IN CRIMINAL JUSTICE OF UKRAINE

The scientific article is devoted to the development and substantiation of logically interrelated theoretical conclusions regarding the procedural status of minors in criminal proceedings, the formulation of recommendations on the basis of them for the improvement of the criminal procedural legislation of Ukraine. The author states that the formation and consolidation of the procedural status depend on a number of factors, among which the age of the person should be highlighted. The influence of this factor on the regulation of the procedural status of minors in criminal proceedings is considered as the main theoretical basis for further research.

The scientific work argues that the peculiarities of the implementation of the criminal procedural status of minors are related to the determination of their legal and legal capacity in criminal proceedings. As a general rule, minors are limited in their legal personality. Firstly, they cannot be subjects of a wide range of legal relations, and secondly, in those areas where they act as subjects of legal relations, their legal capacity is limited by law. It is noted that minors who have committed a criminal offense have a limited criminal procedural status in the criminal justice system of Ukraine. The recognition of full or limited legal capacity of minors significantly affects the content of the elements of their procedural position in the criminal process and the relationship with the defender and legal representative. The basis of the structure of the criminal procedural status of minors who have committed a criminal offense will be the corresponding criminal procedural status of an adult suspect, accused, defendant, based on the unity of the nature of participation in the criminal process, with its appropriate adaptation to the psychophysiological characteristics of the minor

The author states that in criminal procedural science one can observe a peculiar preference of the interest of researchers in favor of minor accused or suspects. Much more attention is paid to issues of criminal proceedings against minors compared to issues of protecting the rights and interests of minor victims or witnesses. One of the main rules of criminal justice for minors is its maximum individualization. The personality of minors and the reasons for their offenses are at the center of the judicial process, so these features should be studied as much as possible during the investigation. The presented provisions define the place and role of a minor in the criminal process in a new way.

Keywords: *procedural status; a minor; criminal proceedings; criminal justice; juvenile suspect; a minor accused; a minor witness; minor victim.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Волік Вячеслав Вікторович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права, *Маріупольський державний університет*

Григор'єва Вікторія Василівна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права, *Маріупольський державний університет*

Гуріна Дарія Петрівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного права факультету права та міжнародних відносин, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Демченко Марія-Анастасія Олександрівна - студентка 4 курсу, спеціальності 081 Право, кафедри права, економіко-правового факультету, *Маріупольський державний університет*

Калініна Імна Валеріївна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри спеціально-правових дисциплін

Камардіна Юлія Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права, *Маріупольський державний університет*

Кравцова Тетяна Миколаївна - докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри адміністративного права та адміністративного процесу, *Львівський державний університету внутрішніх справ*

Легкова Вікторія Андріївна - студентка 4 курсу, спеціальності 081 Право, кафедри права, економіко-правового факультету, *Маріупольський державний університет*

Резнік Олег Миколайович – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства, *Сумський державний університет*

CONTRIBUTORS

Volik Viacheslav - Doctor of Science of Law, Professor, Professor of the Law Department, *Mariupol State University*

Grygor`yeva Viktoriya - Candidate of legal sciences, , Associate Professor of the Department of Law, *Mariupol State University*

Hurina Dariia - Candidate of Legal Sciences/PhD, Associate professor of the Department of Public Law, Faculty of Law and International Relations, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Demchenko Mariia-Anastasiia - Fourth -year student, specialty 081 Law, Department of Law, Faculty of Economics and Law, *Mariupol State University*

Kalinina Iryna - Candidate of legal sciences, Associate professor of the Department of Law, *Mariupol State University*

Kamardina Yuliia – Candidate of legal sciences, Associate professor of the Department of Law,

Mariupol State University

Kravtsova Tetiana - Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of administrative law and admanastrative process of Lviv State University of Internal Affairs

Lehkova Viktoriia - Fourth -year student, specialty 081 Law, Department of Law, Faculty of Economics and Law, *Mariupol State University*

Reznik Oleg - Honored lawyer of Ukraine, Doctor of Law, Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Judiciary, *of Sumy State University*

**РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ
«ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
СЕРІЯ: ПРАВО»**

Редакційна колегія наукового видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» у своїй діяльності дотримується етичних норм, прийнятих міжнародним науковим співтовариством, рекомендацій та стандартів Комітету з етики публікацій (COPE) – Committee on Publication Ethics (<http://publicationethics.org/>), видавництва Elsevier, міжнародних стандартів для редакторів та авторів – International standards for editors and authors (<http://publicationethics.org/resources/international-standards>), а також Етичного кодексу ученого України (<http://znc.com.ua/ukr/news/2009/20090123ethic.php>).

Політика видання полягає у формуванні на його сторінках сучасної наукової думки вітчизняних та закордонних вчених щодо новітніх досягнень та актуальних проблем права. У зв'язку з цим редакційна колегія при розгляді статей керується виключно їх науковою новизною, теоретичною цінністю та практичним внеском у розвиток правової науки, незалежно від посади автора, його вченого звання, віку, національності, статі, релігійних та політичних поглядів.

Принципи редакційної політики:

- об'єктивність та неупередженість у відборі статей до публікації;
- висока вимогливість до якості наукових досліджень;
- обов'язкове конфіденційне рецензування статей;
- колегіальність у прийнятті рішень щодо публікації статей;
- доступність та оперативність у спілкуванні з авторами;
- суворе дотримання авторських та суміжних прав;
- суворе дотримання графіку виходу журналу.

Видання веде систематичну роботу, направлену на його включення до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз з метою входження в світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів.

Члени редколегії категорично засуджують прояви плагиату в статтях як порушення авторських прав і наукової етики та вживають всіх можливих заходів для його недопущення. Важливим є дотримання норм етичної поведінки для всіх учасників процесу публікації: автора (-ів), редактора, рецензентів, засновника видання, читача.

Етичні зобов'язання редакційної колегії

1. Редакційна колегія несе відповідальність за видання, винесення справедливих та неупереджених рішень, забезпечення добросовісного процесу рецензування і

недопущення розповсюдження іншим особам інформації, пов'язаної зі змістом рукописів, переданих на рецензування, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.

2. Всі подані до редколегії авторські матеріали мають бути такими, що не публікувалися раніше, і підлягають ретельному відбору і рецензуванню. Редколегія під керівництвом головного редактора керується достовірністю поданих даних та науковою значимістю поданих матеріалів, виносить неупереджені рішення, незалежні від комерційних чи інших інтересів, забезпечує чесний і об'єктивний процес рецензування.

3. Всі члени редакційної колегії є рецензентами. Редколегія залишає за собою право відхилити статті, якщо вони не відповідають тематиці видання, неприйнятні до друку через низьку якість, або повертати їх авторам на доопрацювання відповідно до зауважень рецензентів. За редколегією залишається право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту, групі рецензентів, а також право вилучити вже надруковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про факт вилучення статті інформується установа / організація / заклад, де було виконано дослідження, а також автор. Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного з учасників процесу публікації.

4. Рецензування всіх матеріалів, що прийняті до розгляду, є сліпим: рецензенту не повідомляється ім'я автора, чиї матеріали він рецензує, а автору не повідомляються відомості про рецензента. Однак, у разі виникнення у рецензента зауважень до змісту роботи, сумнівів у достовірності або точності окремих даних, редакційна колегія надасть можливість автору надати пояснення або уточнення.

5. Редколегія гарантує, що матеріали, не прийняті до друку, не будуть використані в особистих інтересах членів редакційної колегії без письмової згоди автора

6. Редакційна колегія відкрита до співпраці та діалогу з усіма авторами, рецензентами, читачами з питань публікації матеріалів (у тому числі щодо внесення змін та виправлень до опублікованих матеріалів, публікації спростувань та/або вибачень) та вживання заходів для відновлення порушених прав.

Етичні зобов'язання рецензентів

Рецензування здійснюється висококваліфікованими спеціалістами, що мають науковий ступінь не нижче кандидата наук (доктора філософії), достатній досвід роботи у сфері права та публікації за відповідним напрямком. Експертна оцінка повинна допомагати автору поліпшити якість тексту статті, а головному редактору і редакційній колегії – ухвалити рішення про публікацію. Рецензент здійснює наукову експертизу авторських матеріалів, внаслідок чого його дії повинні носити неупереджений характер, що полягає у дотриманні наступних принципів:

1. Авторський матеріал (рукопис), що прийнято для рецензування, має розглядатися як конфіденційний документ, який не можна передавати для ознайомлення чи обговорення третім особам, які не мають на те повноважень від редакційної колегії. Рецензент зобов'язаний своєчасно надати рецензію на рукопис.

2. Рецензент зобов'язаний давати об'єктивну і аргументовану оцінку викладеним результатам дослідження. Усі зауваження, що надаються рецензентом, повинні бути обґрунтовані та коректні й не можуть зачіпати особистості автора. Персональна критика автора є неприйнятною.

3. Неопубліковані дані (відомості), отримані з представлених до розгляду авторських рукописів, не повинні використовуватися рецензентом для особистих цілей.

4. Рецензент, який має сумніви у своїй здатності забезпечити якісне, неупереджене та об'єктивне рецензування авторського рукопису (через відсутність достатньої кваліфікації для оцінювання за тематикою матеріалу, наявність конфлікту інтересів з автором або установою, організацією, закладом), повинен повідомити про це редакційну колегію з проханням виключити його з процесу рецензування даного рукопису. Рукопис невідкладно повертається до редколегії.

5. Рецензент повинен звернути увагу редакційної колегії на будь-яку істотну схожість між наданим йому на оцінювання рукописом і будь-якою іншою опублікованою статтею або рукописом, на некоректність оформлення текстових запозичень або відсутність посилань на інших авторів.

Етичні зобов'язання авторів

1. Авторські матеріали (рукописи), що подаються до редакційної колегії, мають бути оформлені відповідно до встановлених вимог. Інформаційні матеріали для авторів з питань друку публікацій, зокрема вимоги до оформлення статей, порядок їх надсилання до редколегії та ін., розміщені на сайті видання у відповідній рубриці.

2. Автори зобов'язані дотримуватися законодавства України про захист прав інтелектуальної власності, а також принципів наукової етики. Критика робіт дослідників-опонентів за темою дослідження має висловлюватися коректно і обґрунтовано і у жодному випадку не може мати особистісний характер.

3. Автори гарантують, що подані до редакційної колегії матеріали раніше не публікували та не перебувають на розгляді в інших виданнях, і гарантують, що до переліку авторів включені лише ті та усі ті дослідники, що зробили істотний внесок у створення матеріалів; також автори гарантують, що усі співавтори погодили кінцевий варіант рукопису та передачу його на розгляд редакційної колегії.

4. Автори несуть відповідальність за точність і повноту посилань, у т.ч. посилань на власні попередні праці. Посилання оформляються відповідно до встановлених вимог. Плагіат у будь-якій формі неприпустимий.

5. Автори повинні сприяти редакційній колегії у підготовці матеріалів до друку, зокрема, невідкладно повідомляти про усі самостійно виявлені помилки та неточності, надавати на запитовані редколегією пояснення та підтвердження.

6. Автори повинні попереджати редакційну колегію про існування будь-якого реального чи потенційного конфлікту інтересів, що може вплинути на оцінку та / або інтерпретацію рукопису. Автори повинні розкривати джерела фінансової (державні програми, гранти, конкурсні проекти тощо) та іншої підтримки рукопису, якщо такі є.

Інші питання публікаційної етики

1. Публікація матеріалів здійснюється у порядку черговості їх отримання.

2. Автори не отримують винагороду (гонорар) від редакційної колегії за публікацію матеріалів у науковому виданні «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право».

3. Автори мають право на отримання одного безкоштовного примірника видання за кожною опублікованою статтею. Якщо стаття має більш ніж одного автора, другий танаступні примірники випуску надаються з відшкодуванням їх вартості.

4. Джерелом фінансування видання є авторські збори.

5. Періодичність видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» - два рази на рік.

Набір статей до друку у червні відбувається **до 10 травня**.

Набір статей до друку у листопаді відбувається **до 20 жовтня**.

Матеріали, які були надіслані автором у терміни після 10 травня і 20 жовтня, приймаються до розгляду з метою публікації у наступному випуску, якщо автор не повідомить про своє бажання зняти матеріали з розгляду.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- список використаної літератури, оформлений відповідно до Harvard Referencing style (British Standards Institution);
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;
- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;
- розширена анотація англійською мовою (до 35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbuv.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив);

3. Вимоги до оформлення тексту:

– матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 12 до 18 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

– перелік літературних джерел розташовується за алфавітом після тексту статті. Для відповідності вимогам міжнародних баз даних необхідно приводити два списки посилань на використані в роботі джерела: **Бібліографічний список** та додатковий

список літератури в романському алфавіті *References*. Заголовок розміщується по центру звичайним накресленням шрифту. У Бібліографічному списку джерела наводяться в алфавітному порядку, спочатку – джерела, опубліковані на кирилиці, потім джерела, опубліковані іноземними мовами (латиницею). Оскільки кириличний алфавіт відрізняється від латинського, порядок розташування джерел в *References* може відрізнитися від їх розташування в Бібліографічному списку.

– У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliteratsiia>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html) (див. відповідний Зразок);

– щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

– згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

– стаття обов'язково супроводжується авторською довідкою (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською, російською та англійською мовами.

– статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому та друкованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

(зразок)

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

назва статті

у розділі «Історія» або «Політичні науки» (оберіть необхідне).

Відомості про Автора

(зразок заповнення, кожен автор заповнює окремо в електронному вигляді):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
Українською мовою	Черних Євген Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Маріупольського державного університету
Російською мовою	Черных Евгений Николаевич – кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры права Мариупольского государственного университета
Англійською мовою	Chernykh Yevgeniy Nicolaevich - candidate of legal sciences, associate professor, associate professor of the Department of Law, <i>Mariupol State University</i>
ORCID (обов'язково!)	ORCID https://orcid.org/0000-0003-3381-795X
Scopus author ID (за наявності)	
Web of Science ResearcherID (за наявності)	
Джерела фінансування статті	Статтю підготовлено у межах виконання гранту ... Статтю підготовлено у межах виконання проєкту ... Статтю підготовлено у межах виконання держбюджетної теми ... Статтю підготовлено за власний рахунок
Чи є потрібні в отриманні друкованого примірника Вісника	<u>Так</u> або <u>ні</u>
Контактні телефони автора, E-mail (обов'язково!), номер й адреса відділення Нової пошти	Вказати контактні телефони та адресу електронної пошти автора Вказати адресу відділення Нової пошти, за якою здійснюватиметься розсилка (за потреби отримання друкованого примірника видання)

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	
Контактні телефони автора, E-mail	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

_____ /
дата

_____ /
підпис

_____ /
П.І.Б.

ЗГОДА на обробку персональних даних

Я, _____
(П. І. Б.)

(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо залученим до оброблення цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

«_____» _____ 20__ року, _____ / _____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО
ВИПУСК 26

Редакційна колегія серії:
Головний редактор – д.ю.н., проф. В.В. Волік
Відповідальний секретар – доцент Д.М. Шебаніц.

Засновник Маріупольський державний університет
02000, м. Київ, вулиця Преображенська, 6
тел: +380-50-016-72-17, e-mail: visnyk.mdu.pravo@mdu.in.ua
офіційний сайт видання: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей